

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стефанюк Галина Василівна

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти
денної і заочної форм навчання спеціальності**

032 Історія та археологія

Івано-Франківськ – 2025

УДК 94 (477) (093)

Навчально-методичний посібник **«Теорія і методика наукових досліджень. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти денної і заочної форм навчання предметної спеціальності 032 Історія та археологія»** підготувала кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Стефанюк Галина Василівна.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор
Комар Володимир Леонович
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

кандидат історичних наук, доцент
Вітенко Микола Дмитрович
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Рекомендовано до друку Науково-методичною комісією (протокол № 5 від 19 листопада 2025 р.) та Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 4 від 20 листопада 2025 р.)

Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.....	7
ОПОРНІ КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ.....	10
САМОСТІЙНА РОБОТА.....	90
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ.....	93
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ПО ТЕМАХ ДИСЦИПЛІНИ.....	94
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З СТУДЕНТАМИ.....	97
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	99
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	104
ГЛОСАРІЙ.....	115
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	120

ВСТУП

Наукова діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітнього процесу й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності у системі вищої освіти. Успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації. Ці знання потрібні учням, студентам, аспірантам, докторантам, співробітникам наукових підрозділів факультетів – всім тим, хто бере участь у навчальному й науковому процесі. У ході вивчення дисципліни студенти знайомляться з теоретико-методологічними засадами, предметом, об'єктом, метою, завданням та функціями пізнавальної діяльності. Суть навчальної дисципліни полягає у висвітленні теоретичних основ, питань методики, технології та організації науково-дослідницької діяльності, тобто теоретичного й практичного підґрунтя для ефективного проведення наукових досліджень студентами. Важливою особливістю курсу є те, що він зорієнтований на засвоєння і застосування студентами спеціальності 032 «Історія та археологія» всього комплексу теоретичних проблем, усвідомлених умінь і навичок роботи при підготовці науково-дослідницьких проектів, необхідних для роботи в навчальних закладах середньої освіти.

Мета викладання дисципліни – засвоєння і поглиблення теоретичних та практичних знань, умінь і навичок студентів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за галуззю знань 03 Гуманітарні науки, спеціальністю 032 «Історія та археологія» з дисципліни “Теорія і методика наукових досліджень”, які полягають у висвітленні теоретичних основ, питань методики, технології та організації науково-дослідницької діяльності, тобто теоретичного й практичного підґрунтя для ефективного проведення наукових досліджень студентами, формування інтегральної, загальних, фахових компетентностей, достатніх для ефективного розв’язування стандартних і нестандартних комплексних задач у професійній педагогічній діяльності в навчальних закладах середньої освіти, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Завданням є поглиблене вивчення та закріплення теоретичних положень і фактологічного матеріалу, який викладався на лекціях або засвоювався шляхом самостійної роботи студентів. Під час семінарських занять вони повинні розвивати творче й аналітичне мислення та культуру мови, вчитися самостійно працювати над підготовкою дослідницьких проектів. Важливим завданням є усвідомлення студентською молоддю значення підготовки наукових робіт в навчальних закладах середньої освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- основи теорії і методології освіти, необхідні для професійної діяльності;
- принципи дослідження в науці загалом та історії зокрема;
- характеристики основних методів наукового пізнання, понятійний апарат (основні поняття, терміни, загальні аспекти науки);
- методику підготовки та правильність оформлення науково-дослідної роботи;
- етапи наукового дослідження; типи наукових звітів;
- принципи, етапи підготовки і проведення наукових досліджень.

вміти:

- використовувати знання, уміння і навички із дисциплін для розв'язання конкретних дослідницьких задач у професійній діяльності учителя історії і суспільствознавчих предметів;
- проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації і рівня розвитку особистості;
- визначити об'єкт, предмет, мету, завдання наукового дослідження;
- використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності;
- впроваджувати під час навчання інноваційні технології;
- володіти категоріально-понятійним апаратом;
- організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами);

- працювати з дисциплінарним масивом публікацій: вести пошук, накопичення та обробку наукової інформації;
- самостійно планувати і проводити наукові дослідження (реферування тексту, складання тез доповіді, повідомлення, наукову статтю);
- організовувати ефективну міжособистісну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях;
- вдосконалюватися з високим рівнем автономності здобути під час навчання компетенції;
- здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження в галузі історії, методики викладання історії, історичного краєзнавства; застосовувати міждисциплінарний підхід.
- усвідомлювати призначення професійної діяльності вчителя історії і суспільствознавчих предметів, а також потреби систематично підвищувати професійну кваліфікацію через навчання впродовж життя.

Програмні компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

Спеціальні фахові компетентності:

СК 2. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

СК 3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно- довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до

архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відслідковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати різні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

Програмні результати (ПРН) навчання:

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу й історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період і проблему.

ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види видань історичних джерел.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси з історії України у контексті європейської

та світової історії.

ПРН 7. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.

ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

ПРН 9. Мати навички організації практичного висвітлення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.

ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Наука як сфера людської діяльності

1. Поняття про науку.
2. Наука як сукупність теорії.
3. Наукова діяльність та її види.
4. Суб'єкти наукової діяльності.
5. Науково-дослідницька діяльність студентів.

1. Поняття про науку.

Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення.

Як специфічна сфера людської діяльності вона є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей. Необхідність наукового підходу до всіх видів людської діяльності змушує науку розвиватися швидшими темпами, ніж будь-яку іншу галузь діяльності.

Поняття «наука» включає в себе як діяльність, спрямовану на здобуття нового знання, так і результат цієї діяльності – суму здобутих наукових знань, що є основою наукового розуміння світу. Науку ще розуміють як одну з форм людської свідомості. Термін «наука» застосовується для назви окремих галузей наукового знання.

Закономірності функціонування та розвитку науки, структури і динаміки наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального й духовного життя суспільства вивчає спеціальна дисципліна – **наукознавство**.

Наукове пізнання – це дослідження, яке характеризується метою і завданнями, методами отримання і перевірки нових знань. Основною рушійною силою пізнання є практика, яка дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення.

Для отримання **нового знання**, потрібно дати відповідь на три запитання:

- 1) що? Скільки? Чому? Яке? Як? – на ці запитання дає відповідь наука.
- 2) Як зробити? – на це запитання дає відповідь методика.
- 3) Що зробити? – це сфера практики.

Наукове знання буває двох видів:

- А) відносне знання – це знання, яке, будучи адекватним відображенням дійсності, відрізняється певною неповнотою збігу образу з об'єктом;
- Б) абсолютне знання – це повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує повний збіг інформації з об'єктом.

Характеризується такими основними **ознаками**:

- систематизованого знання (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, гіпотез, основних понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження;
- практичною значущістю як явища (процесу), що вивчається, так і знань про нього.

Основні поняття науки.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжно аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Наука передбачає два види ідей: конструктивні і деструктивні, тобто ті, що мають чи не мають значущості для науки і практики.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ або причин, які зумовлюють даний наслідок. Розрізняють нульову, описову (понятійно-термінологічну), пояснювальну, основну роботу і концептуальну гіпотези.

Гіпотези проходять у своєму розвитку три стадії:

- накопичення фактичного матеріалу і висунення на його основі припущень;
- формулювання гіпотези і обґрунтування на основі припущення прийнятої теорії;
- перевірка отриманих результатів на практиці і на її основі уточнення гіпотези.

Закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, що зумовлює їх закономірний розвиток.

Судження – думка, в якій за допомогою зв'язку понять стверджується або заперечується що-небудь.

Умовивід – розумова операція, за допомогою якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження.

2. Наука як сукупність теорії

Наука – це сукупність теорій. Теорія – вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища. Це не безпосереднє, а ідеалізоване відображення дійсності. Теорію розглядають як сукупність узагальнюючих положень, що утворюють науку або її розділ. Вона виступає як форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи.

До нової теорії висуваються такі вимоги:

- адекватність наукової теорії описуваному об'єкту;
- можливість замінювати експериментальні дослідження теоретичними;
- повнота опису певного явища дійсності;
- можливість пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах даної теорії;
- внутрішня несуперечливість теорії та відповідність її дослідним даним.

Теорія являє собою систему наукових концепцій, принципів, положень, фактів.

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю.

Концептуальність – це визначення змісту, суті, смислу того, про що йде мова.

Під принципом у науковій теорії розуміють найабстрактніше визначення ідеї. *Принцип* – це правило, що виникло в результаті об'єктивно осмисленого досвіду.

3. Наукова діяльність та її види

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття і використання нових знань. Вона існує в різних видах:

- 1) науково-дослідницька діяльність;
- 2) науково-організаційна діяльність;
- 3) науково-інформаційна діяльність;
- 4) науково-педагогічна діяльність;
- 5) науково-допоміжна діяльність та ін.

Основними формами наукової діяльності є фундаментальні та прикладні наукові дослідження;

науково-технічна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання;

науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю;

науково-організаційна діяльність – діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності;

Кожен із зазначених видів наукової діяльності має свої специфічні функції, завдання, результати роботи.

У межах науково-дослідницької діяльності здійснюються наукові дослідження. *Наукове дослідження* – цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають як система понять, законів і теорій.

Розрізняють дві форми наукових досліджень: *фундаментальні та прикладні*. Фундаментальні наукові дослідження — наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини. При-

кладні наукові дослідження наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на здобуття і використання знань для практичних цілей.

Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату. Науковий результат – нове знання, здобуте в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. *Науково-прикладний результат* – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, яке впроваджене або може бути впроваджене у суспільну практику. Науково-прикладний результат може мати форму звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо.

До основних результатів наукових досліджень належать:

- наукові реферати;
- наукові доповіді (повідомлення) на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах;
- курсові (дипломні, магістерські) роботи;
- звіти про науково-дослідну (дослідно-конструкторську; дослідно-технологічну) роботу;
- наукові переклади;
- дисертації (кандидатські або докторські);
- автореферати дисертацій;
- депоновані рукописи;
- монографії;
- наукові статті;
- аналітичні огляди;
- авторські свідоцтва, патенти;
- алгоритми і програми;
- звіти про наукові конференції;

- препринти;
- підручники, навчальні посібники;
- бібліографічні покажчики та ін.

4. Суб'єкти наукової діяльності

Суб'єктами наукової діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, громадські організації у сфері наукової та науково-технічної діяльності. вчений - фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати;

молодий вчений – вчений віком до 35 років;

науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації;

науково-педагогічний працівник - вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації;

науково-дослідна (науково-технічна) установа (далі - наукова установа) - юридична особа незалежно від форми власності, що створена в установленому законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт;

5. Науково-дослідницька діяльність студентів

Науково-дослідницька діяльність студентів (НДДС) вищих навчальних закладів України є одним із основних чинників підготовки висококваліфікованих кадрів відповідного профілю.

Поняття «науково-дослідницька діяльність студентів» включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюються студенти під керівництвом професорів і викладачів.

Для НДДС вищих навчальних закладів характерним є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи студентів, що реалізуються в навчальному процесі та позанавчальний час. Це забезпечує їхню участь у науковій діяльності протягом усього періоду навчання, тісно пов'язану як із науково-дослідницькою діяльністю, що проводиться підрозділами ВНЗ, так і з громадською діяльністю.

Зміст і структура НДДС забезпечує послідовність її засобів і форм відповідно до логіки і послідовності навчального процесу, що зумовлює спадкоємність її методів і форм від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших, поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи. Реалізована в комплексі науково-дослідницька діяльність студентів забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;
- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;

- прищеплення студентам навичок самостійної науково дослідницької діяльності;

- розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, залучення най здібніших студентів до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;

- необхідність постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;

- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця;

- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у стінах вищого навчального закладу резерву вчених, дослідників, викладачів.

Науково-дослідницька діяльність студентів – це системне утворення, яке має свою структуру, зміст і форми.

У вищих навчальних закладах склалася певна структура НДДС: проректор з наукової роботи – рада НДДС інституту – рада студентського науково-творчого товариства (СНТТ) факультету (факультетів), СНТТ кафедри (кафедр).

Наукове керівництво СНТТ здійснюється науковим керівником, який обирається вченою радою вищого навчального закладу. Голова (з числа студентів) і члени ради СНТТ призначаються і затверджуються наказом ректора по інституту. Рада СНТТ вузу:

- створює факультетські ради СНТТ і керує ними. Організовує разом з факультетськими СНТТ гуртки, творчі секції, бюро та ін.;

- інформує громадськість інституту про роботу СНТТ;

- щорічно організовує підсумкові студентські наукові конференції;

- організовує і проводить внутрівузівський конкурс студентських наукових робіт, контролює діяльність гуртків, студій на кафедрах;

- організовує виставки і презентації кращих наукових праць студентів;

- забезпечує участь студентів у регіональних та всеукраїнських конкурсах, оглядах, конференціях, олімпіадах;

- сприяє широкому впровадженню результатів студентських робіт у практику, публікуванню статей, тез доповідей у наукових збірках;

- організовує взаємодію СНТТ інституту з іншими ВНЗ, викладами освіти, культури та ін.

- морально та матеріально заохочує студентів, які ефективно здійснюють науково-дослідницьку діяльність.

Зміст і характер НДДС визначаються:

- а) проблематикою дослідницької і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, інституту;

- б) тематикою досліджень, що здійснюються кафедрами у творчій співпраці з закладами культури, освіти, з усіма профільними для ВНЗ установами та організаціями; :

- в) умовами дослідницької роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливістю отримання необхідних Документів, наявністю комп'ютерної техніки, Internet та Intranet забезпеченням НДДС науковим керівництвом та ін.

Науково-дослідницька діяльність студентів ВНЗ здійснюється за трьома основними напрямками:

- науково-дослідницька робота, що є невід'ємним елементом навчального процесу і входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів;

- науково-дослідницька робота, що здійснюється поза навчальним процесом у межах СНТТ – у гуртках, проблемних групах (лабораторіях), перекладацьких та інформаційних студіях, фольклорних експедиціях та ін.;

- науково-організаційні заходи: конференції, конкурси та ін.

Науково-дослідницька робота студентів у межах навчального процесу є обов'язковою для кожного студента і охоплює майже всі форми навчальної роботи:

- написання рефератів наукової літератури з конкретної теми в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, фундаментальних і професійно-орієнтованих, спеціальних дисциплін, курсів спеціалізацій та за вибором;

- виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку;
- виконання нетипових завдань дослідницького характеру в період виробничої практики, на замовлення підприємств, установ, організацій, закладів культури тощо;
- розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (глосаріїв, кросвордів, програм і методик соціологічних досліджень тощо);
- підготовка і захист курсових та дипломних робіт, пов'язаних з проблематикою наукових досліджень спеціальних кафедр.

Методика постановки і проведення НДДС у навчальному процесі визначається специфікою ВНЗ, його науковою і матеріально-технічною базою, набутими традиціями.

Для проведення цієї роботи студенти отримують робоче місце в лабораторії кафедри, комп'ютерному класі, бібліотеці.

У деяких вищих навчальних закладах навчально-дослідницькій роботі передуює спеціальний курс з основ організації та методики проведення наукових досліджень, з організації бібліографічної та патентно-ліцензійної діяльності.

Чітка організація НДДС у навчальному процесі сприяє поглибленому засвоєнню студентами спеціальних навчальних дисциплін, дозволяє найповніше виявити свою індивідуальність, сформулювати власну думку щодо кожної дисципліни. При цьому особлива увага приділяється залученню студентів до збору, аналізу та узагальнення кращого практичного досвіду, проведення соціологічних та експериментальних досліджень, підготовки доповідей і повідомлень.

Науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців. Нею передбачається:

- участь студентів у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій, лабораторій та ін.;

- участь студентів у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт, проведенні досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів, комп'ютерного центру із закладами культури, освіти тощо;
- робота в студентських інформаційно-аналітичних та культурологічних центрах, перекладацьких бюро;
- рекламна, лекторська діяльність та ін.;
- написання статей, тез доповідей, інших публікацій; найпоширенішою формою організації НДДС є наукові гуртки, секції, студії, бюро, центри. Кожний із них являє собою невеликий (10–15 осіб) творчий студентський колектив, який працює над однією або кількома суміжними науковими темами, за планами, що складаються на семестр або навчальний рік. Науковим підрозділом керує викладач, помічником якого є студент.

28

НДДС диференціюється залежно від курсу навчання, спеціальності та спеціалізації. Якщо напрям дослідження має міжкафедральний характер, здійснюється спільне керівництво НДДС викладачами кількох кафедр.

Художньо-творча діяльність студентів здійснюється практично в усіх вищих навчальних закладах і особливо в музичних, театральних ВНЗ, на творчих факультетах інститутів культури в таких формах:

- робота у творчих секціях і студіях (літературній, композиції, режисури, живопису, скульптури та ін.);
- участь у концертах, конкурсах, виставках на рівні ВНЗ, регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях;
- виступи на радіо, на телебаченні, в пресі; ;
- розробка сценаріїв, постановчих матеріалів, підготовка і показ спектаклів, шоу-програм, тематичних вечорів та ін.

Студенти, які досягли значних успіхів у науково-дослідницькій діяльності, можуть працювати за індивідуальним графіком виконання навчального плану в межах установленого терміну навчання. Студенти-науковці, випускники ВНЗ

на рішенням ДЕК та СНТТ інституту можуть бути рекомендовані до вступу в аспірантуру, на викладацьку роботу.

Тема 2. Рівні та етапи пізнавальної діяльності історика.

Наукова комунікація

1. Теоретичний і емпіричний рівні наукового пізнання в історії.
2. Особливості теоретичного знання.
3. Проблема об'єктивності теорії.
4. Етапи пізнавальної діяльності історика.
5. Поняття наукової комунікації.
6. Види наукової комунікації.
7. Наукова школа.
8. Соціальні функції комунікації.

Теоретичний і емпіричний рівні наукового пізнання в історії

У пізнанні розрізняють два рівні: емпіричний та теоретичний.

Емпіричний (від гр. *empeiria* – досвід) рівень знання – це знання, отримане безпосередньо з досвіду з деякою раціональною обробкою властивостей і відношень об'єкта, що пізнається. Він завжди є основою, базою для теоретичного рівня знання.

Теоретичний рівень – це знання, отримане шляхом абстрактного мислення.

Людина починає процес пізнання об'єкта із зовнішнього його опису, фіксує окремі його властивості, сторони. Потім заглиблюється в зміст об'єкта, розкриває закони, яким він підлягає, переходить до пояснення властивостей об'єкта, об'єднує знання про окремі сторони предмета в єдину, цілісну систему, а отримане при цьому глибоке різнобічне конкретне знання про предмет і є теорією, що має певну внутрішню логічну структуру.

Слід відрізняти поняття "чуттєве" і "раціональне" від понять "емпіричне" і "теоретичне". "Чуттєве" і "раціональне" характеризують діалектику процесу відображення взагалі, а "емпіричне" і "теоретичне" належать до сфери лише наукового пізнання.

Емпіричне пізнання формується в процесі взаємодії з об'єктом дослідження, коли ми безпосередньо впливаємо на нього, взаємодіємо з ним, обробляємо результати і робимо висновок. Але отримання окремих емпіричних фактів і законів ще не дає змогу побудувати систему законів. Для того щоб пізнати сутність, необхідно обов'язково перейти до теоретичного рівня наукового пізнання.

Емпіричний і теоретичний рівні пізнання завжди нерозривно пов'язані між собою і взаємообумовлюють один одного. Так, емпіричне дослідження, виявляючи нові факти, нові дані спостереження та експериментів, стимулює розвиток теоретичного рівня, ставить перед ним нові проблеми та завдання. В свою чергу, теоретичне дослідження, розглядаючи та конкретизуючи теоретичний зміст науки, відкриває нові перспективи пояснення та передбачення фактів і цим орієнтує та спрямовує емпіричне знання. Емпіричне знання опосередковується теоретичним – *теоретичне пізнання* вказує, які саме явища та події мають бути об'єктом емпіричного дослідження і в яких умовах має здійснюватись експеримент. На теоретичному рівні також виявляються і вказуються ті межі, в яких результати на емпіричному рівні істинні, в яких емпіричне знання може бути використано практично. Саме в цьому і полягає евристична функція теоретичного рівня наукового пізнання.

Межа між емпіричним та теоретичним рівнями досить умовна, самостійність їх один стосовно одного відносна. Емпіричне переходить у теоретичне, а те, що колись було теоретичним, на іншому, більш високому етапі розвитку, стає емпірично доступним. У будь-якій сфері наукового пізнання, на всіх рівнях спостерігається діалектична єдність теоретичного та емпіричного. Провідна роль у цій єдності залежно від предмета, умов та вже наявних, отриманих наукових результатів належить то емпіричному, то теоретичному. Основою єдності емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання виступає єдність наукової теорії та науково-дослідної практики.

1. Особливості теоретичного знання

Теорія пізнання є вченням про закономірності процесу пізнання навколишнього світу, методи і форми цього процесу, про істину, критерії і умови її доведення. Процес пізнання зводиться від живого спостереження до абстрактного мислення і від нього до практики.

Мислення — це опосередковане і узагальнене відображення в мозку людини суттєвих властивостей, причинних і закономірних зв'язків між об'єктами і явищами.

Теоретичне знання — перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відображення у свідомості людини; знання — це ідеальне відтворення в мовній формі узагальнених уявлень про закономірні зв'язки об'єктивної реальності світу.

Функціями теоретичного знання є узагальнення розрізнених уявлень про закономірності природи, суспільства і мислення; збереження в узагальнених уявленнях усього того, що може бути застосовано в практичній діяльності.

Розвиток без знання неможливий, адже все, що створюється, залежить від нього. Для того, щоб розвиватись, слід перетворювати ресурси в речі, а для цього необхідні знання. У найбільш економічно розвинутих країнах приділяється настільки велика увага інформації та знанням, що вони стали важливим чинником, який визначає рівень життя у більшій мірі, ніж земельні ресурси, машини, праця.

Основою, рушійною силою пізнання є практика, яка дає науці фактичний матеріал, що потребує теоретичного осмислення.

Пізнання виростає з практики, але потім саме спрямовується на практичне оволодіння дійсністю. Від практики до теорії і від теорії до практики, від дії до думки і від думки до дійсності - така загальна закономірність поведінки людини в навколишній дійсності.

Практика є початком, вихідним пунктом і одночасно природним завершенням будь-якого процесу пізнання. Діалектика процесу пізнання виражається в протиріччі між обмеженістю наших знань і безмежною складністю об'єктивної дійсності, між суб'єктивною формою і об'єктивним

змістом людського пізнання, в необхідності боротьби думок, що дозволяє шляхом логічного доведення і практичною перевіркою встановити істину.

Наука складає суть людських знань. Кант визначає науку як сукупність знань, упорядкованих згідно з певними принципами, закономірностями і зв'язками. Розкриваючи закономірні зв'язки дійсності, наука виражає їх в абстрактних поняттях, схемах. Тому істинне наукове теоретичне знання є об'єктивним, незалежним від праць і відкриттів учених. Разом із тим, наукове знання може бути відносним і абсолютним.

Відносне теоретичне знання — знання, яке є в основному правильним відображенням дійсності, але відрізняється деяким неповним збігом образу з об'єктом.

Абсолютне теоретичне знання — це повне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує абсолютний збіг образу з об'єктом. Абсолютне теоретичне знання не може бути відкинутим або зміненим у майбутньому.

На основі абсолютного знання формується базове знання.

Базове теоретичне знання — це знання структурних зв'язків та закономірностей розвитку соціальних процесів та явищ. Воно стабільне в часі і трансформується в конкретні знання залежно від змісту вирішуваних завдань. Базове теоретичне знання завжди концептуальне, лежить в основі формування ключової компетентності.

Формою розвитку теоретичного знання є наукове дослідження, тобто вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами за допомогою наукових методів з метою отримання доведених і корисних для науки і практики рішень з Максимальним ефектом.

Теоретичне знання - цілеспрямоване пізнання, результатом якого виступають система понять, законів і теорій.

Мета теоретичного знання — визначення конкретного об'єкта і всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі наукових

принципів і методів пізнання, впровадження у виробництво корисних результатів.

Розрізняють дві форми теоретичних знань: фундаментальні та прикладні.

Фундаментальні знання — наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини.

Прикладні знання — наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на здобуття та використання знань для практичних цілей. Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату.

Науковий результат — нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних теоретичних знань та зафіксоване на носіях наукової інформації.

У процесі теоретичного знання виділяють такі етапи:

- виникнення ідеї;
- формування понять, тверджень;
- висунення гіпотез; узагальнення наукових чинників;
- доведення правильності гіпотез і тверджень.

Теоретичні знання є неодмінним результатом усякого наукового пізнання вже в силу застосування понятійно-категоріального апарату. Проте, підсумком дослідницьких зусиль завжди є конкретна наукова теорія. Вона є наслідком застосування до аналізу історичних фактів визначених пізнавальних методів, які дозволяють здобути інформацію і знання, що не лежать на поверхні фактів. Отримані з допомогою логічних прийомів знання відображають певні зв'язки між об'єктами і явищами, і є теорією даних фактів або науковою теорією. З цього випливає, що наукові теорії бувають різних рівнів узагальнення:

- 1) теорії на рівні окремих груп фактів (теорія типів письма в палеографії, теорія укладання міжнародних угод і т. д.);
- 2) теорія на рівні процесів (теорія європейського ренесансу, теорія фільварково-панщинної системи і т. д.)

На рівні груп фактів і явищ, визначення “теорія” вживається умовно, оскільки йдеться про узагальнення однопорядкових у часі і просторі об’єктів. Тому для цих рівнів краще вживати термін “концепція”. Головне завдання теорії – дати відповідь на питання: що відбувалось насправді? Вона повинна розкрити сутність охоплених теорією об’єктів, тобто пояснити їх. Але теорія має ще одну важливу функцію – інструментальну. Вона є засобом пізнання подібних, а також більш складних явищ.

Нині встановлено, що наукові теорії являють собою системи з ієрархізованою структурою. У всій теорії є базистий рівень, який складається з:

- 1) фактологічної підстави (інформація про предмет вивчення);
- 2) конструктивної підстави (логічне поєднання елементів теорії між собою);
- 3) нормативної підстави (запозичення понять і категорій з інших теорій).

Проблема об’єктивності теорії

Усі теорії є ідеальним знанням, яка не має аналога в реальності, а лише відображає певні сутності взаємодії реальних явищ. При формуванні теоретичних знань в процесі систематизації і узагальнення беруться до уваги лише суттєві, найбільш важливі риси і властивості, а інша їх частина залишається за обрієм даної теорії. Іншими словами, побудова теоретичного знання є процесом логічної ідеалізації об’єкту пізнання. Ця ідеалізація зумовлена застосуванням методів пізнання, кожний з яких має свої сильні сторони і обмеження. Співвідношення між теорією і методом в сучасній науці характеризується так: метод дає фактичний матеріал для теорії і дозволяє її будувати; теорія обґрунтовує застосування методу; коли одержані з допомогою методу знання не вписуються в існуючу теорію, то стара теорія відкидається і замінюється новою теорією, яка включає нові факти. Це не означає, що стара теорія була невірною – вона просто відображала існуючий на той час рівень знань про риси і властивості досліджуваних об’єктів. Новому рівневі знань відповідає нова теорія. Таким чином, рух до істинного знання є постійним і нескінченним.

Вищою формою теоретичного знання є ідея. Кожна теорія має провідну ідею, яка об'єднує навколо себе розрізнені знання. Своєрідність ідеї полягає в тому, що вона представляє собою ідеалізований об'єкт і спосіб діяльності з ним. У такому випадку ідея є “запереченням” знання, оскільки в ній доведені до абсолюту окремі властивості об'єкта, а значить виникає суперечність між емпірією і теорією. Подолання цієї суперечності можливе лише на підставі нагромадження нових знань і заперечення старих теорій та їх ідей. (Тому сфера ідеології є настільки віддаленою від теоретичних і емпіричних знань, що з'являється небезпека її відриву від науки через догматизацію і абсолютизацію окремих теорій).

3. Етапи пізнавальної діяльності історика

Підготовчий етап історичного пізнання та його операції. Він складається з декількох пізнавальних процедур. *Перша* — *вибір актуальної теми дослідження*, тобто об'єкту і предмету пізнання. Вибір теми завжди зумовлений сучасними суспільними процесами. Сучасне життя потребує ретроспективного погляду у минуле. Цю процедуру ще називають також «оціночною», оскільки в ній концентруються впливи світогляду суб'єкта, його бачення картини світу. Сучасність ставить перед істориками запитання, на які вони повинні дати наукові відповіді. (Так, утворення незалежної України закономірно привернуло увагу істориків до проблем нації і національних рухів, держави і державності тощо). Це є закономірним, оскільки завдання історії як науки полягає у виконуванні соціального замовлення. Проблема тут в тому, щоб, виконуючи соціальне замовлення, науковці не прагнули «підігнати» свої висновки під «замовлення» певних політичних сил або ідеологій. Якщо б таке сталося, то можна вести мову не про наукову, а про «кон'юнктурну» історію. Щоб цього не сталося, наукове дослідження повинно спиратись на існуючі наукові школи і напрямки, нагромаджений пізнавальний доробок. Одним з питань організаційного розвитку науки є співвідношення держави і наукової структури. Наука, особливо гуманітарна, не в стані розвиватись без матеріальної підтримки держави. Держава, як і інші політичні громадські

структури зацікавлена у розвитку науки. Тому завданням науковців є усунення або нейтралізація кон'юнктурних впливів, які можливі тільки за умов визначення актуальної проблематики самими вченими, в тому числі з допомогою наукової експертизи.

Друга процедура передбачає постановку дослідницького завдання і формування робочої гіпотези. Ця процедура теж вимагає як правило високого рівня підготовки фахівця, обізнаного з проблемними питаннями своєї галузі. Щоб обрати об'єкт та предмет пізнання і висунути робочу гіпотезу необхідно мати докладне уявлення на рівні теоретичних знань: про теорію і методи пізнання обраних явищ і процесів, джерельне забезпечення дослідження, місце і роль об'єкту вивчення серед інших об'єктів даної епохи і середовища тощо.

Дослідницьке завдання спочатку ставиться тільки у загальних рисах і лише в ході подальшої роботи виявляються більш конкретні можливості дослідника отримати нове знання. Тому на відміну від своїх попередників, історик повинен знайти нові можливості розкриття сутності досліджуваного явища. Це може виявитись у трьох варіантах: 1) залучення нових джерел, які несуть нову інформацію про об'єкт пізнання; 2) отримання нової інформації з відомих джерел; 3) застосування нових методів, які дозволяють розкрити нові сторони явища. Тому остаточно постановка дослідницького завдання є початковим і завершальним етапом пізнання (до нього необхідно повертатись після вивчення об'єкту, щоб внести корективи у попередню робочу гіпотезу).

Інформаційний етап історичного пізнання. На цьому етапі дослідник виконує декілька пізнавальних операцій, зміст яких можна окреслити як формування інформаційної бази дослідження. Збирання і обробка інформації передбачає три послідовні операції. Перша — *бібліографічна*— передбачає збір інформації про саму історичну інформацію. Створення бібліографії теми полягає у нагромадженні даних про спеціальну літературу і джерела, які дозволяють підійти до вивчення об'єкту. Друга операція — *історіографічна* — включає в себе опрацювання спеціальної наукової літератури. Вона покликана сформувати уявлення про об'єкт вивчення у контексті його суспільно-

історичного тла, місця і ролі серед інших подібних об'єктів. У ході ознайомлення з літературою починається нагромадження інформації про об'єкт пізнання, його взаємини з іншими об'єктами, формується уявлення, його особливі риси та властивості. Історіографічне вивчення закладає інформаційні підвалини майбутнього дослідження. Третя операція — *джерельна* — передбачає опрацювання джерел, які дозволяють безпосередньо скласти уявлення про об'єкт дослідження, визначити його предметну сторону.

Загалом інформаційний етап передбачає розв'язання низки методологічних питань.. Передусім, виявлення, відбір і аналіз джерел повинні орієнтуватись на забезпечення кількісної і якісної репрезентативності історичних даних, необхідних для вирішення дослідницького завдання. Репрезентативність залежить не стільки від кількості залучених джерел, скільки від їх інформаційної цінності. Тому прагнення залучати якомога більше джерел не дає очікуваного результату. Важливішим є знаходження і залучення таких джерел, які розкривають суттєві риси об'єкта, його властивості і зв'язки. Щодо кількісної репрезентативності даних, то вона має значення при вивченні масових процесів. Таке вивчення завжди полягатиме у дослідженні вибіркового даних. Не можна оминати проблеми історичного джерела, яка сьогодні найбільш повно розглядається в світлі теорії інформації. Усі історичні джерела є носіями інформації, котра є підставою для реконструкції минулої реальності. Теорія інформації дозволяє подолати спекулятивні міркування і поставити проблему історичного джерела на загальнонауковий ґрунт, усунути на другий план традиційні проблеми про соціальну природу історичних джерел. Головне прикладне завдання джерелознавства нині полягає у підвищенні інформаційної віддачі джерел. Завжди існувала невідповідність між цілями творців джерел і завданнями історика. Тому гостро стоїть проблема максимального збільшення інформаційності збережених джерел. Напрямки і способи її вирішення подає інформатика. Як свідома істота суб'єкт взаємодіє з навколишнім середовищем і завжди прагне отримати інформацію для досягнення визначених цілей.

Реконструкційний етап історичного пізнання. Етап реконструкції вважається емпіричним етапом історичного дослідження. На цьому етапі здійснюються дві дуже важливі розумові операції. Перша полягає у встановленні історичних фактів. Проблема історичного факту є однією з головних у методології історії. Факти складають змістовні підстави кожної науки. Але потрібно пам'ятати, що вони не тотожні чуттєвим (емпіричним) даним. Поняття «факт» {від латин. — дія, подія) має багато сенсів, виокремимо три рівні цього поняття: 1) факт реальності, 2) факт історичного джерела, 3) науково-історичний факт. Факти минулої дійсності — це факти різнопланової людської діяльності, які є інваріантні, однозначні і незмінні у просторово-часовій і сутнісній завершеності. Факти історичного джерела є лише відображенням фактів дійсності творцем джерела. Це відображення є суб'єктивним, інваріантним, незмішним і змістовно безмежним. Науково-історичні факти — це відбиття істориком минулої дійсності на підставі фактів джерел. Робота з історичними фактами ставить ряд методологічних проблем. Передусім це проблеми простоти і складності факту. У дійсності існує величезна багатомірність фактів. Будь-який історичний факт завжди знаходиться в системі інших фактів. Широке коло теоретичних проблем торкається факту джерела. На стадії оперування фактами джерела важливе значення має герменевтика — розгадування і тлумачення їх змісту. Не менш важливими є проблеми науково-історичних фактів. Особливо гострою є відповідальність історика за об'єктивність формування історичних фактів. Адже в ході історичного пізнання здійснюється не просте відновлення фактів джерела, а їх конструювання — очищення від спотворень, постановка в систему зв'язків з іншими фактами. Тобто це є «концептуалізований» факт, пропущений через світогляд реконструктивного етапу пізнання — власне реконструкція дослідника.

Друга операція реконструктивного етапу пізнання — власне реконструкція історичної дійсності у свідомості суб'єкта. Вона відбувається на підставі історичних фактів, котрі у своїй сукупності і після відповідної

систематизації дозволяють уявити досліджуваний об'єкт у взаємозв'язках, рисах і властивостях. Головна складність реконструкції полягає в тому, що джерела не можуть дати необхідної повноти фактів, тому уявлення про об'єкт вивчення завжди є ідеалізованим і неповним. Загальне призначення реконструкції історичної реальності полягає у формуванні представницької системи наукових фактів, які описують цю реальність. Ця система є науковим описом досліджуваної реальності (об'єкта, явища) в межах поставленого завдання. Реконструкція є першим результатом пізнавальної діяльності історика і має самостійне значення. Результати реконструкції у вигляді опису проміжних наукових результатів часто друкуються окремими виданнями (джерела з коментаріями, бібліографічні і тематичні хроніки тощо). Але такі описи не розкривають сутнісних якостей об'єкту.

Пояснювальний (теоретичний) етап. Власне наукове знання створюється на теоретичному рівні пізнання. Підставою для одержання науково-теоретичних знань є науково-історичні факти. Якщо на попередніх етапах пізнання об'єкту здійснювалось переважно з допомогою опису (на підставі джерел), то на теоретичному рівні – шляхом пояснення. Наукове пояснення здійснюється через виявлення сутнісних рис, властивостей, зв'язків, форм генези, функціонування об'єкту.

Сьогодні розрізняють декілька видів історичних пояснень. П'ять видів використовуються при поясненні масових явищ і процесів. Пояснення через закон є найбільш загальним поясненням (наприклад, закономірність поділів Польщі і т. д.). Поширеним є причинно-наслідкові пояснення, які встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та їх ознаками. Генетичні пояснення необхідні тоді, коли стоїть завдання пояснити історичні явища у часовому вимірі. Структурні пояснення розкривають сутність через аналіз структури досліджуваного об'єкту. Функціональні пояснення спрямовані на виявлення функцій окремої структури у загальній системі даного явища. Ще три види пояснень застосовуються до одиничних та індивідуальних об'єктів. Це мотиваційне, яке полягає у пошуку причин певної діяльності у мотивах

(інтересах) конкретних осіб або груп. Нормативне пояснення шукає причини дій людей у певних соціальних нормах (традиціях, звичаях тощо). Психологічно-емоційне пояснення запроваджує зв'язок з психологічно-емоційними рисами історичних осіб (твердість, жорстокість, боязливість і т. д.).

Пояснення обов'язково передбачає коректність у формулюванні положень як експландуму, так і експлансуму. У зв'язку з цим важливе методологічне значення має принцип історизму, який зобов'язує дослідника суворо дотримуватись рамок часу і простору при поясненні минулих явищ. Згідно з ним, соціум розглядається як цілісна система, всі елементи якої взаємопов'язані та узгоджено розвиваються у часі і просторі. Проте, принцип історизму, що знайшов найбільш повну розробку в історичному матеріалізмі, вимагає сприйняття дослідником ще двох невід'ємних методологічних принципів пізнання.

Нарративний етап. Самостійна роль історичного опису у пізнанні минулого виокремилась лише в 60-х роках XX ст., хоча "описовий" характер історії підкреслювався ще у XIX ст. Процес "наррації", тобто конкретного опису історичного минулого або матеріалізації наукових знань розглядався майже виключно з точки зору методики, техніки підготовки тексту. Але прискіплива увага теоретиків до проблем пояснення і розуміння змусила звернути увагу на пізнавальні аспекти історичного опису (праці Х. Уайта, У. Б. Геллі, А. Данто та ін.). Дослідження методологів призвели до виникнення у 70-80-х роках впливового напрямку "нарративізму".

Наррація є безсумнівно завершальним етапом історичного пізнання, етапом об'єктивізації науково-історичних знань суб'єкта-дослідника. Викладання знань, як показує досвід, ніколи не є простим перенесенням на папір (або інший матеріал) усіх знань, нагромаджених істориком. Вибірковість використання цих знань суб'єктом пізнання ставить ряд теоретичних проблем.

Історична наррація тісно пов'язана із свідомою діяльністю дослідника, коректністю проведених ним попередніх пізнавальних операцій, структурою, логікою, мовою та іншими складовими. Опис завжди складається з

висловлювань, котрі несуть ту чи іншу інформацію. Їх можна поділити на два класи – фактуальні (ті, що описують факти) і висновкові (теоретично-пояснювальні). Фактуальний опис є доказовою підставою для теоретичних висновків. Виникає проблема достатності актуального опису, яка розв’язується інакше, ніж на етапі реконструкції. Під час останньої йдеться про врахування і узагальнення якомога більшої маси фактів. На рівні опису неможливо подати всі факти. Тому потрібен відбір фактів на підставі теоретичних понять. У масових процесах – це факти, що характеризують суттєві чинники, на рівні індивідуальних явищ – причинно-мотиваційні чинники і факти, що їм відповідають. Відбір є обов’язковим, він залежить від обраних на початку теоретичних засад (гіпотез, теорій).

У процесі відбору виникають дві головні небезпеки:

- 1) обґрунтування суттєвих чинників;
- 2) можливість “підгонки” фактів під теорію і теорії під факти.

Усе це свідчить про значення теорії в історичному пізнанні, яка дозволяє зв’язувати і розподіляти факти згідно теоретичних уявлень.

У науці виділяють два види історичної наративу – хроніку та історію. Відмінність між ними знаходять в тому, що “хроніст” описує перебіг подій, не знаючи їх наслідків. “Історик” має справу з доконаним явищем, що має свою генезу, розвиток, наслідки. Тому “історик” завжди володіє більш повною інформацією про об’єкт дослідження. Але в цілому обидва види наративу не слід протиставляти, оскільки вони є відмінними жанрами людської творчості.

Для будови історичної наративу необхідні певні засоби, серед яких виділяють:

- 1) історичну уяву;
- 2) мову;
- 3) класифікаційні поняття;
- 4) альтернативні судження.

Історична уява ще слабо досліджена, проте відомо, що вона не вичерпується знанням детальних фактів та їх поясненням. Для неї потрібна

більш широка ерудиція та їх інформованість суб'єкта пізнання. Іноді уяву ототожнюють з інтуїцією, хоча не піддається запереченню твердження, що уява (як і інтуїція) у науці спирається передусім на великий обсяг позаджерельних знань і особисті емоційно-психологічні риси дослідника.

Проблеми мови наративу пов'язані з багатьма розділами мовознавства, семантики. Особливо важливим є семантичне тлумачення слів. Вживання в історії так званої “природної” (поточної) мови є одночасно перевагою і небезпекою, оскільки в ній багато нечітких і багатозначних слів. Від історика вимагається окреслення усіх суттєвих понять, які ним вживаються (наприклад, термін “революція” має декілька суттєво відмінних тлумачень). Це зауваження стосується також запозичення істориками понятійного апарату інших наук. Особливої уваги заслуговує використання істориком образних засобів літератури (метафор, гіпербол, порівнянь тощо). Образність і літературність мови опису має важливе, але другорядне значення, оскільки за їх вживанням криється небезпека затуманення або спотворення змісту. Ідеалом наративу є зрозуміла і проста мова, яка полегшує дохідливість думок дослідника. Загалом проблема мови опису вимагає окремого розгляду. У даному місці ми лише сигналізуємо цей аспект наративу.

Класифікаційні поняття є неодмінною умовою історичного опису. Вони вживаються при впорядкуванні фактичних даних і вимагають обов'язкового окремого означення (наприклад, “партія” у Давньому Римі, у середні віки і у XX ст.).

Альтернативні судження відіграють велику роль в науці. Запровадження їх у опис допомагає розкриттю змісту історичних явищ, дозволяє сформулювати ще одну робочу гіпотезу. Але це можливе лише при нагромадженні великого за обсягом і значенням історичного матеріалу.

5. Поняття комунікація, як науковий термін і галузь дослідження своїм другим народженням зобов'язана XX ст. Походить воно від лат. *communicatio* — повідомлення, передача, бесіда, розмова. Більше того, словники свідчать, що вивчення проблем комунікації започатковано ще за часів Платона.

Як і завжди в науці, різні автори абсолютно по-різному тлумачать зміст цього поняття. Соціологи (П. Сорокін) розуміють під комунікацією взаємодію, тобто передачу соціальної інформації. Психологи (А. Леонтьєв) — процеси обміну продуктами психологічної діяльності, насамперед спілкування. Кібернетики (А. Урсул) — обмін інформацією між складними динамічними системами та їхніми частинами сприймати, накопичувати та переробляти інформацію.

З огляду на зазначене можемо констатувати, що комунікація є процесом передачі інформації між суб'єктами соціальної сфери суспільства. У свою чергу власне інформацію представники кібернетики (в особі одного із засновників цієї науки Н. Вінера) визначають як зміст, що отримується із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього.

Взагалі термін комунікація використовується багатьма соціальними, біологічними, технічними науками. Але у будь-якому випадку комунікація передбачає наявність як мінімум трьох учасників цього процесу: передавач — повідомлення — приймач.

Таким чином вимальовується, що комунікація є різновидом взаємодії між певними суб'єктами (передавач, приймач) за посередництвом певного об'єкта (повідомлення).

Окрім суб'єктів процесу комунікації, обов'язково має бути присутній об'єкт комунікації (повідомлення). Він може мати матеріальний характер (поштовий лист, книга, SMS, подарунок, жест, мова), або несвідомий, нематеріальний характер впливу на реципієнта (приймача). В останньому випадку комунікатор (передавач) може несвідомо впливати на реципієнта, викликаючи в нього симпатію (антипатію), довіру (недовіру), любов (ненависть) тощо.

Допитливий читач може запитати, чи є комунікацією спілкування людини самої з собою (внутрішня мова, роздуми, спогади)? Очевидно, що так, оскільки ми маємо на увазі своєрідну, хоч і вироджену, але свідому форму комунікації. У випадку марення, галюцинацій ми не можемо говорити про цілеспрямованість і функціональність комунікаційного акту.

Ґрунтуючись на висловленому вище, маємо можливість сформулювати наукове поняття: комунікація є опосередкованою і цілеспрямованою взаємодією двох суб'єктів.

Ця взаємодія може відбуватися в реальному геометричному просторі та астрономічному часі (рух матеріальних об'єктів) або в багатомірному віртуальному просторі і часі (рух ідеальних суб'єктів: змістів, образів, ікон, знаків та ін.).

Комунікація виконує дуже важливі функції в суспільному житті, створюючи умови для забезпечення роботи не тільки інформаційної, а й усієї суспільної сфери. Щодо цього варто розглядати інформаційну сферу як своєрідну кровоносну систему суспільства, без якої функціонування економічної, соціальної, політичної та духовної сфер суспільства не можливе.

У розвитку сучасного суспільства важливу роль відіграє наукова інформація, отримана в результаті наукового пізнання. Її отримання, поширення та використання мають суттєве значення для розвитку науки.

Наукова інформація поширюється в часі та просторі певними каналами, засобами, методами. Особливе місце в цій системі належить науковій комунікації. **Наукова комунікація** (НК) — обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між ученими і спеціалістами. Сучасні автори теорії комунікації К. Шеннон та У. Вівер дають таке визначення комунікації: "Це всі дії, коли один розум впливає на інший".

У процесі НК виділяють п'ять основних елементів:

- 1) комунікант — відправник повідомлення (особа, яка генерує ідею або збирає, опрацьовує наукову інформацію та передає її).
- 2) комунікат — повідомлення (фіксована чи нефіксована наукова інформація, закодована певним чином за допомогою символів, знаків, кодів).
- 3) канал (спосіб передачі наукової інформації).
- 4) реципієнт — отримувач повідомлення (особа, якій призначена інформація і яка певним чином інтерпретує її, реагує на неї).

5) зворотний зв'язок — реакція реципієнта на отримане наукове повідомлення.

Вивчення комунікаційних процесів та інформаційних потоків у науковій галузі здійснюють фахівці в галузі наукових комунікацій і бібліометрії.

Бібліометрія — наукова дисципліна, яка використовує статистичні методи для аналізу наукової літератури з метою виявлення тенденцій розвитку предметних галузей, особливостей авторства і взаємного впливу публікацій. Бібліометричні зв'язки, такі як цитування, взаємне цитування і взаємні посилення, авторське співцитування і колективне авторство, забезпечують документне підтвердження комунікацій у межах наукових галузей і між ними.

Наукова комунікація починається з комуніканта, який генерує наукову ідею чи концепцію. Це можуть бути як окремі вчені, так і колективи авторів, такі як дослідницькі групи, наукові школи, установи, інститути, регіони чи країни. Залежно від наукового статусу установи, наявності наукового ступеня, вченого звання, кількості публікацій, стажу, наукової роботи визначається науковий статус комуніканта, рівень його впливу на НК. Особливу роль у комунікації відіграють видатні вчені.

Сформулювавши наукову ідею, автор безпосередньо ділиться нею з колегами, науковим керівником, котрі допомагають визначити подальший напрям її розвитку. Потім інформація поширюється серед широкого кола фахівців у формі наукової доповіді (повідомлення) на конференціях, симпозіумах, оформляється у вигляді наукового звіту, препринта чи статті (в письмовому чи електронному вигляді).

Документована і (або) недокументована наукова інформація — це те, що передається, тобто комунікат. Наукові повідомлення найчастіше передаються за допомогою мови, зображень, дії. Зображення використовують як доповнення до мовних комунікацій (графіки, плакати). Дії підтверджують словесні висновки науковця.

І найчастіше інформація передається за допомогою мови — природної (мова людського спілкування) чи штучної (мова програмування). Комунікант

кодує інформацію мв допомогою знаків, символів кодів, а реципієнт декодує (розшифровує, перекладає) інформацію. Наукова комунікація відбувається лише за умови, що мова наукового повідомлений прозуміла реципієнту. Часто дослідники не можуть використати іншомовну публікацію, не володіючи відповідною мовою. Читацька аудиторія буває досить обмеженою, якщо праці видаються недостатньо поширеною мовою. У цьому випадку допомагають переклади.

Між комунікантом та реципієнтом встановлюється канал комунікації, без якого неможливий зв'язок (спосіб обміну, передачі інформації). Це — зустрічі, конференції, радіо, телебачення, Internet, видавництво, редакція журналу, бібліотека та інші канали, що забезпечують можливість безпосередньої чи опосередкованої наукової комунікації.

Наукова комунікація функціонує ефективно за умови існування зворотного зв'язку — реакції реципієнта на отримане повідомлення. Інтерес до повідомлення залежить від багатьох чинників: мають значення зміст проблеми, наукової ідеї, доступність інформації, місце, час видання, тираж журналу (монографії), мова, рівень і стиль публікації. Проявами зворотного зв'язку реципієнта можуть бути цитування, посилання, відгук, рецензія, написання огляду, реферату, статті, включення ідей автора у відповідну дисципліну як базове знання та ін.

Одним з основних показників значення наукового результату є індекс цитування, який визначає кількість посилань на ту чи іншу статтю, автора, журнал, установу, країну. Чим вищий цей показник, тим авторитетнішим є автор, тим вищий його науковий рейтинг. Посилання свідчать про рівень поширення ідеї, її наукове і практичне значення, зростання людських знань, реальне здійснення наукової комунікації.

6. Є багато підходів до **класифікації наукової комунікації**. Її поділяють на *пряму* (безпосереднє спілкування фахівців, зайнятих у науково-дослідницькому процесі); *опосередковану* (комунікація між ученими через їхні наукові публікації); *вертикальну* (між науковим керівником і дисертантом);

горизонтальну (пов'язує здобувача з представниками наукової школи) та ін. Однак найпоширенішим є поділ наукових комунікацій на формальні і неформальні, документні і недокументні, між якими встановлено тісний взаємозв'язок.

Формальна НК — обмін науковою інформацією через спеціально створені структури для генерації, оброблення і поширення наукового знання. Це — видавництва, редакції газет і журналів, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, радіо, телебачення, бібліотеки, інформаційні центри, музеї, архіви тощо. В наукознавстві формальну комунікацію часто розглядають як опублікування статті в журналі або наукової монографії і посилання. Пряме цитування одного автора іншим свідчить про створення формального каналу комунікації між ними — від цитованого автора до того, хто цитує. Якщо два дослідники цитують третього, то створюється формальна комунікація між першим і третім автором шляхом цитування. Ефективність формальної НК визначається кількістю та якістю опублікованих наукових результатів.

Неформальна НК — це комунікація, що встановлюється між комунікантом (відправником) і реципієнтом (отримувачем) шляхом особистих контактів, зустрічей, бесід, телефонних розмов, листування тощо. Позитивним аспектом такої комунікації є економія часу, забезпечення глибшого взаєморозуміння. Ефективність неформальних НК визначається через самозвіти, опитування, спостереження. Окремі неформальні обміни науковою інформацією стають очевидними, коли науковці у співавторстві публікують результати свого дослідження.

Документна НК — комунікація, опосередкована науковим документом, побудована на обміні документованою інформацією (ідеями, повідомленнями, знаннями). Науковий документ — це публікація результатів теоретичних і (чи) експериментальних досліджень, а також підготовка науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів та літературних текстів. Він містить зафіксовану на матеріальному носіїві наукову інформацію для передачі її в просторі і часі.

У системі НК науковий документ набуває статусу комуніката. Він може бути у вигляді опублікованих тез, тексту наукової доповіді статті, опису винаходу, монографії, звіту про НДР, дисертації, автореферату дисертації, аналітичного огляду, реферату тощо. Наукова інформація може передаватися у формі книги, брошури, журналу, дискети та ін. Переваги таких комунікацій:

- добре збереження наукової інформації;
- можливість вивчення, багаторазового перечитування Інформації;
- ґрунтовність Підготовки;
- можливість доведення до багатьох реципієнтів;
- можливість встановлення права інтелектуальної власності.

Недоліки документних НК: складність поновлення, об'ємність інформації.

Недокументна (усна) НК — передача наукової інформації в незакріпленій на матеріальному носіїв формі. Це — телефонні розмови, публічні виступи, наради, конференції, симпозіуми, безпосереднє спілкування, бесіди тощо. Позитивним аспектом усних комунікацій є економія часу, можливість більшого порозуміння між науковцями.

З розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних каналів комунікації можливості вільного дистанційного обміну науковими ідеями розширюються. Автор може сам створити оригінальний рукопис в електронній формі, через мережу Internet передати його безпосередньо в редакцію журналу і відразу ж опублікувати його. Мережеві канали сприяють оперативному формальному і неформальному обміну інформацією між ученими. Деякі електронні бази даних крім статей (рефератів) містять також адреси авторів. Це дозволяє звернутися безпосередньо до автора і встановити з ним контакт. Електронний журнал є місцем інтегрованої НК, в якій автори, редактори і видавці працюють в одній системі.

Науковець повинен знати переваги та недоліки кожної форми наукової комунікації, вміти відшукати оптимальні шляхи її використання та уникати можливих проблем.

7. Наукова школа (НШ) — неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою і стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера. Це об'єднання однодумців, що розробляє життєво важливі для суспільства проблеми під керівництвом відомого в певній галузі дослідника, має значні теоретичні і практичні результати своєї діяльності, визнані у наукових колах і сфері виробництва.

У діяльності наукової школи реалізуються такі основні функції:

- виробництво наукових знань (дослідження і навчання);
- поширення наукових знань (комунікація);
- підготовка обдарованих вихованців (відтворення). Науковій школі властива сукупність ознак, які дають змогу ідентифікувати таке творче об'єднання дослідників.

Головною ознакою НШ є ефективне засвоєння і дослідження її членами актуальних проблем з висунутих керівником наукових напрямів. Мінімальний цикл, що дає підстави фіксувати існування школи, становлять три покоління дослідників: засновник школи — його послідовник — учні послідовника.

Ключова фігура НШ — її лідер, ім'ям якого названо школу. Це — видатний, авторитетний учений, котрий розробляє фундаментальні та загальні питання науки, продукує ідеї, нові напрями досліджень, здатний об'єднати навколо себе колектив однодумців.

Серед інших ознак НШ виділяють такі:

- багаторічна наукова продуктивність, що характеризується як кількісними (кількість публікацій, посилай), так і якісними показниками (лідер і члени НШ є авторами фундаментальних наукових праць, членами редколегій провідних професійних журналів і збірників);
- широта проблемно-тематичного, географічного, хронологічного діапазонів функціонування НШ;

- збереження традицій і цінностей НШ на всіх етапах її становлення та розвитку, забезпечення спадкоємності в напрямках наукових досліджень, стилю наукової роботи;

- розвиток атмосфери творчості, новаторства, відкритості для наукових дискусій як у професійній пресі, так і в спілкуванні;

- об'єднання в НШ певного кола талановитих учених, постійне її поновлення обдарованими вихованцями — послідовниками лідера, здатними до самостійного пошуку;

- постійні комунікаційні зв'язки (горизонтальні і вертикальні) між учителем та учнями, рядовими членами школи;

- активна педагогічна Діяльність (кількість здобувачів, аспірантів, докторантів, підручників, навчальних посібників, розробка нових курсів);

- офіційне визнання державою (науковою спільнотою) маж ии мості наукових досліджень НШ (число академіків, докторів, кандидатів наук, професорів, доцентів, заслужених діячів І працівників).

Вважається, що лідером НШ є переважно доктор наук. У складі має бути не менше трьох докторів наук за спеціальністю.

Методом ідентифікації НШ є вивчення потоку кандидатських І докторських дисертацій науковців, вв і входять до цього неформального колективу. Такий підхід правомірний, оскільки виявляє взаємовідносини "вчитель — учень", що є особливо суттєвим для НШ. Він є ефективним, оскільки дає змогу отримати конкретні результати, що базуються на кількісних даних про захищені під керівництвом того чи іншого вченого дисертації, свідчить про відповідність тематики дисертацій учнів проблематиці дисертації лідера. Цей метод простий, оскільки зводить завдання ідентифікації до встановлення формальних показників. Виявленням документних потоків методом контент-аналізу можна дослідній змістовну єдність проблематики НШ. Бібліометричні методи допомагають вивчити частоту цитування праць керівника його учнями.

Наукові школи є головною неформальною структурою науки, роблять значний внесок у її розвиток. Їх представники, як правило, досягають значних наукових результатів.

8. Соціальні функції масової комунікації

Інформаційна функція — є основною функцією, оскільки на організації й управлінні потоками інформації побудовані паблік рилейшнз (PR), реклама тощо.

Соціалізуюча функція — пов'язана із соціальним вихованням членів суспільства, формуванням або зміною інтенсивності і спрямованості соціальних настанов, цінностей та ціннісних орієнтацій аудиторії, з якою здійснюється комунікація. Зокрема, соціалізуюча функція може розглядатися як така, що реалізує стратегічний PR, на якому ґрунтується вся суспільна сфера.

Організаційно-поведінська функція — пов'язана з ініціюванням або припиненням певних дій масової аудиторії. З нею можна поєднати тактичний PR (політична, виборча або рекламна кампанія).

Емоційно-тонізуюча функція полягає в регулюванні емоційного рівня аудиторії, стимулюванні її емоційних реакцій.

Комунікаційна функція — пов'язана з регулюванням зв'язків між різними індивідами або сегментами аудиторії, а також комунікатора з тією самою аудиторією .

Психологічні функції масової комунікації

З точки зору психології виокремлюють такі функції масової комунікації:

Формування масової психології — стратегічна, оскільки формує і масу (як суб'єкт соціальної дії), і масову психологію.

Інтеграційно-комунікаційна — пов'язана з формуванням загальних емоційно-психологічних настроїв аудиторії.

Отже, феномен масової комунікації можна розглядати як:

1. Набір технічних механізмів (засобів масової комунікації, які доносять повідомлення до аудиторії) для впливу на психіку людей.

2. Нові змістовні компоненти психологічного впливу (коли транслуються не просто директивні повідомлення, а повідомлення, що стимулюють, "підштовхують" індивідів до певних дій).

3. Спеціально організований процес, коли зовнішньо люди (начебто) мають право на індивідуалізацію і свободу людської свідомості, а по суті — внутрішньо (психологічно) такого вибору не мають, оскільки дивляться одні й ті самі (по змісту) телепрограми, слухають одні й ті самі радіопередачі і читають одні й ті самі повідомлення в газетах з різними назвами.

У цьому контексті варто виокремити такі масово-психологічні функції засобів масової комунікації:

- загальної регуляції психодинаміки суспільства;
- інтегратора масових настроїв;
- управління циркуляцією психоформуючої інформації.

Тема № 3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Методологія, її функції та структура.
2. Методологічні принципи.
3. Фундаментальна, або філософська, методологія
4. Загальнонаукова методологія
5. Конкретнонаукова методологія
6. Методи і техніка дослідження

1. Методологія, її функції та структура

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Методологія — вчення про правила мислення при створенні теорії науки.

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають

як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Методологічна основа дослідження, як правило, не є самостійним розділом дисертації або іншої наукової праці, однак від її чіткого визначення значною мірою залежить досягнення мети і завдань наукового дослідження. Крім того, в розділах основної частини дисертації подають виклад загальної методики і основних методів дослідження, а це потребує визначення методологічних основ кваліфікаційної роботи.

Методологія історії – це особлива історична дисципліна, що вивчає принципи і методи історичного пізнання, створення і поширення наукових історичних знань. Вона використовує основні поняття історичної науки, які складають її теоретичний апарат. Їх призначення полягає в тому, щоб організувати і систематизувати матеріал історичної науки, утворювати вихідні дані, котрі дозволяють тлумачити, пояснювати і розуміти історичні явища.

Структура методології історії має три складові:

- 1) об'єктивна методологія, тобто уявлення про об'єкт і предмет пізнання в історії;
- 2) суб'єктивна методологія, тобто уявлення про суб'єкта пізнання, його пізнавальні операції на шляху до створення наукових знань;
- 3) Об'єктивно-суб'єктивна методологія, тобто уявлення про зміст, структуру та істинність історичних знань, їх місце в історичній свідомості і соціальні функції в соціумі.

2. Методологічні принципи.

Принципами історичної науки, пізнання і дослідження визнаються наступні вимоги:

- Принцип істини – вищою метою і цінністю історичного пізнання визнається істина;
- Принцип конкретності – будь-який предмет історичного дослідження повинен вивчатися в його конкретності, з урахуванням неповторності його змісту, визначеності місця і часу розвитку;
- Принцип історизму – всякий предмет історичного дослідження повинен розглядатися у розвитку;
- Принцип об'єктивності – історик-дослідник в процесі дослідження повинен прагнути до об'єктивності, подолання суб'єктивних помилок і впливу інтересів, не пов'язаних з досягненням наукової істини;
- Принцип всебічності – історичне пізнання повинно прагне всебічно пізнати предмет свого дослідження;
- Принцип системності – всякий предмет історичного дослідження повинен розглядатися у взаємозв'язку всіх його елементів і в його зовнішніх зв'язках;
- Принцип опори на історичні джерела – інформацію про історичному процесі історик-дослідник повинен витягувати з джерел історичної інформації (історичних джерел);
- Принцип історіографічної традиції – вивчення будь-якого предмета історичного дослідження має здійснюватися з урахуванням результатів його

попереднього наукового вивчення.

3. Фундаментальна, або філософська, методологія

Філософська, або фундаментальна, методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Розвиток методології – одна зі сторін розвитку пізнання в цілому. Спочатку методологія ґрунтувалася на знаннях, які диктувала геометрія як наука, де містилися нормативні вказівки для вивчення реального світу. Потім методологія виступала як комплекс правил для вивчення всесвіту і перейшла у сферу філософії. Платон і Арістотель розглядали методологію як логічну універсальну систему, засіб істинного пізнання.

Тривалий час проблеми методології не посідали належного місця в науці через механістичність або релігійність тих чи інших поглядів на світ. Зразком пізнання були принципи механіки, розроблені Г. Галілеєм і Ф. Декартом. Емпіризм протягом багатьох століть виступав вихідною позицією при розгляді всіх проблем.

Ідеалісти І. Кант і Г.В.Ф. Гегель дали новий поштовх розвитку методології, спробували розглянути закономірності в самому мисленні: сходження від конкретного до абстрактного, суперечності розвитку буття і мислення та ін.

Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принцип; пізнання реального світу, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного.

Філософська методологія виконує два **типи функцій**. По-перше, вона виявляє смисл наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку стосовно практики, суспільства, культури людини. Це — філософська проблематика. Методологія не є особливим розділом філософії: методологічні функції щодо спеціальних наук виконує філософія в цілому. По-друге, методологія вирішує завдання вдосконалення,

оптимізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й спирається на розроблені нею світоглядні й загальнометодологічні орієнтири . Отже, фундаментальні принципи базуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відбивають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності і свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини.

4. Загальнонаукова методологія

Загальнонаукова методологія використовується в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається.

До загальнонаукових принципів дослідження належать: історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), моделювання та ін.

Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути у сутність явищ і процесів, що вивчаються. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку, тобто застосування **історичного підходу** до його вивчення. Отже, історичний підхід дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. У цьому зв'язку особливого значення набувають вивчення історичного досвіду, аналіз та оцінювання історичних подій, фактів, попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку.

У межах історичного підходу активно застосовується порівняльно-історичний метод — сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку.

У кожному порівняльно-історичному дослідженні ставляться конкретні пізнавальні цілі, які визначають коло джерел та особливості застосування способів зіставлень і порівнянь об'єктів дослідження і встановлення ознак схожості і відмінності між ними. За характером схожості порівняння поділяють на **історико-генетичні та історико-типологічні**, де схожість є результатом закономірностей, притаманних самим об'єктам, і порівняння, де схожість є наслідком взаємовпливу явищ. На цій основі виділяють два види порівняльно-історичних методів: порівняльно-типологічний, що розкриває схожість генетично не пов'язаних об'єктів, і власне порівняльно-історичний, що фіксує схожість між явищами як свідчення спільності їхнього походження, а розходження між ними – як показник їхнього різного походження.

У соціальному пізнанні широко використовуються *цивілізаційний, формаційний* та інші підходи до осмислення культурно-історичного процесу.

Будь-яке теоретичне дослідження потребує описування, аналізу та уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто термінів і понять, що їх позначають.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження. Вирішити це завдання допомагає метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять.

До загальнонаукової методології слід віднести **системний підхід**, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Згідно з системним підходом, система – це цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. Основними ознаками системи є:

- 1) наявність найпростіших одиниць – елементів, які її складають;

- 2) наявність підсистем – результатів взаємодії елементів;
- 3) наявність компонентів – результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати у відносній ізоляваності, поза зв'язками з іншими процесами та явищами;
- 4) наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами;
- 5) наявність певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат;
- 6) наявність у структурі системоутворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему;
- 7) зв'язок з іншими системами зовнішнього середовища.

До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію.

Виходячи з системного підходу, виділяють декілька **типів систем**. Найчастіше системи характеризують «парними» типами. Виділяють такі типи систем: однофункціональні і багатофункціональні; матеріальні та ідеальні (концептуальні); відкриті і закриті; невеликі і великі; прості й складні; статичні і динамічні; детерміновані і стохастичні (ймовірнісні); телеологічні (цілеспрямовані) й ненаправлені; регульовані й нерегульовані.

Системний принцип дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. В його межах розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші підходи.

Загальнонауковою методологією вивчення об'єкта дослідження є **системно-діяльнісний підхід**, який набув значного поширення в сучасних наукових розробках.

Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність — форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті.

У процесі діяльності людина виступає як суб'єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни об'єкта діяльності у процесі діяльності. Завдання діяльності – це потреба, яка виникає за певних умов і може бути реалізована завдяки визначеній структурі діяльності, до якої належать:

- предмет діяльності – елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності;
- засіб діяльності – об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що звичайно називають «знаряддя праці»), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;
- процедури діяльності – технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;
- умови діяльності – характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники тощо.
- продукт діяльності – те, що є результатом трансформації предмета в процесі діяльності.

Відносно новим фундаментальним методом пізнання є **синергетичний підхід**.

Сутність синергетичного (синергійного) підходу полягає в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та ін.

Відносно новим загальнонауковим методом є **інформаційний підхід**, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі чи суспільстві, перш за все, виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти.

В основі інформаційного підходу лежить принцип інформаційності, згідно з яким:

- інформація є універсальною, фундаментальною категорією; практично всі процеси та явища мають інформаційну основу;
- інформація є носієм смислу (змісту) всіх процесів, що відбуваються в природі

та суспільстві;

- всі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер;
- Всесвіт – це широкий інформаційний простір, в якому функціонують і взаємодіють інформаційні системи різного рівня.

Інформаційний підхід тісно пов'язаний із системним, що дає змогу уявити сучасний світ як складну глобальну багаторівневу інформаційну систему, яку утворюють три взаємопов'язані системи нижчого рівня: система «Природа», система «Людина» і система «Суспільство». Кожна з цих підсистем є, по суті, інформаційною. Інформаційна система «Людина» посідає центральне місце в інформаційній моделі сучасного світу, оскільки саме через неї здійснюється взаємодія інформаційних систем «Природа» і «Суспільство».

Пізнавальний, або когнітивний, принцип пов'язаний із загальнофілософською теорією пізнання і є методологічною базою для багатьох наук; особливо ефективний у вивченні динаміки науки та її співвідношення з суспільством, в обґрунтуванні провідного значення знання в поведінці індивіда. Слід мати на увазі, що для аналізу формування знання необхідне вивчення практичної і теоретичної діяльності людини у співвідношенні з її соціальним аспектом. У центрі досліджуваних проблем знаходиться людина як член соціуму, представник етносу, психологічний суб'єкт, мовна особа, комунікант.

Пізнавальний принцип у методології не має чітко окреслених меж, можливості його використання визначаються специфікою галузі. Особливе місце посідають дослідження рівня когнітивних структур соціальних груп і їхня мотивованість при визначенні інформаційно-пізнавальних потреб.

Для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта дослідження суттєве значення має **моделювання**. За його допомогою вивчаються ті процеси і явища, що не піддаються безпосередньому вивченню. Метод моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделі (концептуальної, вербальної, математичної, графічної, фізичної тощо).

Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт.

Метод моделювання має таку структуру:

- а) постановка завдання;
- б) визначення аналога;
- в) створення або вибір моделі;
- г) розробка конструкту;
- д) дослідження моделі;
- є) переведення знань з моделі на оригінал.

Активно використовуються в наукових дослідженнях кількісно-якісні методи, які сьогодні поширені в різних галузях науки. До них належать наукометрія, бібліометрія, інформетрія.

Наукометрія є системою вивчення наукового, конструктивного знання за допомогою кількісних методів. Тобто в наукометрії вимірюються тільки ті об'єктивні кількісні закономірності, які справді визначають досягнутий наукою рівень її розвитку.

Бібліометрія – метод кількісного дослідження друкованих документів у вигляді матеріальних об'єктів або бібліографічних одиниць, а також замінників тих чи інших. Бібліометрія дає змогу простежити динаміку окремих об'єктів науки: публікації авторів, їх розподіл за країнами, рубриками наукових журналів, рівень цитування та ін.

Інформетрія вивчає математичні, статистичні методи і моделі та їхнє використання для кількісного аналізу структури і особливостей наукової інформації, закономірностей процесів наукової комунікації, включаючи виявлення самих цих закономірностей. Характерною особливістю інформетрії є те, що її основна мета – здобуття наукового знання безпосередньо з інформації. Такими є основні загальнонаукові принципи пізнавальної діяльності людини.

5. Конкретнонаукова методологія

Конкретнонаукова (або частковонаукова) методологія – це сукупність

ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми; це наукові концепції, на які спирається даний дослідник.

Рівень конкретна наукової методології потребує звернення до загальновизнаних концепцій провідних учених у певній галузі науки, а також тих дослідників, досягнення яких є загальновизнаними.

Пошуки методологічних основ дослідження здійснюються за такими напрямками:

- вивчення наукових праць відомих учених, які застосовували загальнонаукову методологію для вивчення конкретної галузі науки;
- аналіз наукових праць провідних учених, які одночасно із загальними проблемами своєї галузі досліджували питання даної галузі;
- узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали дану проблему;
- проведення досліджень специфічних підходів для вирішення цієї проблеми професіоналами-практиками, які не лише розробили, а й реалізували на практиці свої ідеї;
- аналіз концепцій у даній сфері наукової і практичної діяльності українських учених і практиків;
- вивчення наукових праць зарубіжних учених і практиків.

6. Методи і техніка дослідження

Стратегічні методологічні положення і принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження.

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень.

У найбільш загальному розумінні **метод** – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як

пізнавати.

Методика – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій. У науковому дослідженні часто застосовують метод критичного аналізу наукової і методичної літератури, практичного досвіду, як того потребує рівень методики і техніки дослідження. У подальшій роботі широко використовуються такі методи: спостереження, бесіда, анкетування, рейтинг, моделювання, контент-аналіз, експеримент та ін.

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності.

В одній і тій же науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи. Найскладнішою є методика експериментальних досліджень, як лабораторних, так і польових. У різних наукових галузях використовуються методи, що збігаються за назвою, наприклад, анкетування, тестування, однак цілі і методика їх реалізації різні.

Класифікація методів розроблена слабо.

Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: **мети і способу реалізації**.

За першою ознакою виділяються так звані **первинні методи**, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, та ін.

За ознакою способу реалізації розрізняють логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи. До перших належать традиційні методи

дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою перевірки істинності гіпотез і висновків.

Візуальні, або графічні, методи – графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями.

Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів

У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати математичні методи. Математичний апарат теорії ймовірностей дає можливість вивчати масові явища в соціології, лінгвістиці. Математичні методи відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Однак при цьому слід зважати на різницю в природі об'єктів і категорій гуманітарних, природничих і математичних наук. Проблема полягає у визначенні конкретної гуманітарної сфери, в якій застосування математичних методів дає результати.

Інколи методи поділяють на групи відповідно до їх **функціональних можливостей**: етапні, тобто пов'язані з певними етапами дослідження, й універсальні, які використовують на всіх етапах. До першої групи відносять спостереження, експеримент, а до другої – абстрагування, узагальнення, дедукцію та індукцію та ін.

Розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Загальні методи наукового пізнання умовно поділяють на три великі групи:

- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);
- методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному

рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін.);

- методи або методологія, що використовуються на теоретичному рівні дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, системний, структурно-діяльнісний підхід).

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта. Це найелементарніший метод, який є, як правило, складовою інших емпіричних методів.

Щоб стати основою наступних теоретичних і практичних дій, спостереження мусить відповідати таким вимогам:

- задуманості заздалегідь (спостереження проводиться для певного, чітко поставленого завдання);
- плановірності (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, котрі викликають інтерес при дослідженні);
- активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси явища);
- систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Спостереження, як метод пізнання, дає змогу отримати первинну інформацію про об'єкт дослідження у вигляді сукупності емпіричних тверджень.

Порівняння – один із найпоширеніших методів пізнання. Це процес встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Метод порівняння дасть результат, якщо відповідатиме таким основним вимогам:

- можна порівнювати лише ті явища, між якими є певна об'єктивна спільність;
- порівняння необхідно здійснювати за найсуттєвішими, найважливішими (в межах конкретного пізнавального завдання) рисами.

Інформацію про об'єкт можна отримати двома шляхами:

- безпосередній результат порівняння (первинна інформація);
- результат обробки первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Експеримент – це такий метод вивчення об'єкта, який пов'язаний з активним і цілеспрямованим втручанням дослідника в природні умови існування предметів і явищ або створенням штучних умов, необхідних для виявлення його відповідної властивості.

Експериментальне вивчення об'єктів порівняно зі спостереженням має такі переваги:

- у процесі експерименту можна вивчати явища у «чистому вигляді», звільнившись від побічних факторів, які затінюють основний процес;
- в експериментальних умовах можна дослідити властивості об'єктів;
- експеримент можна повторювати, тобто є можливість проводити дослід стільки разів, скільки це необхідно.

Дослідження об'єкта проводиться поетапно: на кожному етапі застосовуються найдоцільніші методи відповідно до конкретного завдання. На етапі збору фактичного матеріалу і його первинної систематизації використовують методи опитування (анкетування, інтерв'ювання) і експертних оцінок, а також лабораторні експерименти (спостереження за документними джерелами інформації, тестування) і польові експерименти, такі як відсторонене і приховане спостереження, а також «включене» спостереження «співучасть у дослідженні».

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті. Анкета може включати декілька блоків питань, пов'язаних не лише з рівнем періодичності використання тих чи інших засобів, а й оцінкою об'єкта дослідження. Її різновидом вибіркового опитування є тестування, яке проводиться з метою виявлення суттєвих ознак об'єкта, засобів його функціонування, використовується в лабораторних експериментах, коли масове опитування через анкетування неможливе. **Тестування** інколи проводять двічі

– на початковому етапі дослідження, де воно виконує діагностичну функцію, і при завершенні дослідження, де воно виконує верифікаційну функцію. Тести складають так, щоб однозначно виявити ті чи інші властивості опитуваних.

Розрізняють формальні і неформальні ситуації тестування, у ході перших передбачають отримати відповіді на стереотипні запитання, другі проводять у формі бесіди на тему. Головною умовою при цьому є створення атмосфери психологічного комфорту й довіри. Тестування, на відміну від інших методів, дає змогу виявити індивідуальні характеристики об'єкта дослідження.

Необхідно дотримуватися **принципу репрезентативності** – достатності фактичного матеріалу. Так, якщо вивчаються характерні риси молоді, то вибірка має включати всі групи молоді – учнів і неучнів, міську і сільську молодь, яка проживає в різних регіонах країни. При недотриманні цих умов репрезентативність вибірки і мета дослідження не будуть досягнуті. Необхідно мати уявлення про генеральну і вибірккову сукупність.

На другому етапі дослідження, методи, що використовують, мають інше цільове призначення – обробку отриманих даних, встановлення залежності кількісних та якісних показників аналізу, інтерпретацію їхнього змісту. Вибір і послідовність методів визначаються послідовністю обробки даних. На даному етапі широко використовуються методи статистичного аналізу: кореляційний, факторний аналіз, метод імплікаційних шкал, контент-аналіз та ін.

Кореляційний аналіз – це процедура для вивчення співвідношення між незалежними змінними. Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін. Обчислюється коефіцієнт кореляції. Чим вищим є коефіцієнт кореляції між двома змінними, тим точніше можна прогнозувати значення однієї з них за значенням інших.

Факторний аналіз дає можливість встановити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій, отриманих у результаті кореляційного аналізу, одержують набір нових, укрупнених ознак – факторів. У результаті послідовної процедури отримують фактори другого, третього та інших рівнів. Факторний аналіз дає змогу подати отримані

результати в узагальненому вигляді.

Контент-аналіз посідає особливе місце в системі методів другого етапу дослідження, оскільки він допомагає дати інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники. Останнім часом контент-аналіз розуміють як якісно-кількісний аналіз змісту сукупності текстового масиву. Контент-аналіз на доповнення до традиційних методів логіко-аналітичного аналізу застосовують переважно до текстових масивів (опублікованих і неопублікованих), а не конкретних текстів.

Суть методу полягає в знаходженні і виділенні в тексті певних смислових понять, одиниць аналізу, що являють інтерес для дослідника, а також визначенні частоти їх застосування в документі залежно від змісту. Ретельний підрахунок за кожною одиницею спостереження з обов'язковим урахуванням частоти її вживаності у тексті дає змогу виявити закономірності, об'єктивовані в документі, які традиційними методами вивчити не можна.

До методів теоретичного дослідження слід віднести метод сходження від абстрактного до конкретного. **Сходження від абстрактного до конкретного** – це загальна форма руху наукового пізнання, закон відображення дійсності і мислення.

Згідно з цим методом мислення бере свій початок від конкретного в дійсності до абстрактного в мисленні і від нього – до конкретного в мисленні.

Головне в науковому дослідженні – вміння довести свої судження і спростувати (якщо необхідно) докази опонентів. Аргументування, побудоване за законами логіки, допомагає вченому вирішити це завдання.

Аргументування – це логічний процес, суть якого полягає в тому, щоб довести істинність власних суджень .

Тема 4. Академічна доброчесність

Академічна доброчесність – це чесний та відповідальний підхід як до освітньої, так і до наукової діяльності.

Тобто це означає, що ви:

- Чесно визнаєте свої помилки.
- Використовуєте лише перевірені дані.
- Відповідально ставитись до навчання та дослідження.
- Уникаєте плагіату.
- Належно цитуєте роботи інших.

Міжнародний центр академічної доброчесності визначає академічну доброчесність як відданість навіть за скрутних умов таким цінностям як: повага, чесність, довіра, відповідальність, сміливість, справедливість.

Довіра - чеснота, що розбудовується на діях, а не на словах і означає що усі учасники наукового процесу не бояться ділитись думками та ідеями.

Справедливість - вимоги та очікування результатів роботи є чіткими та прозорими.

Повага – науковий та освітній процес – це взаємодія, під час якої всі учасники повинні з повагою ставитись до робіт одне одного.

Чесність - основа основ навчання та викладання і надання освітніх послуг. Саме завдяки чесності можлива реалізація всіх наступних ключових цінностей.

Відповідальність – кожен учасник освітнього та наукового процесу несе відповідальність за його цілісність.

Сміливість – здатність відстояти ключові цінності академічної доброчесності та власне перейти від слів до дій є сміливістю.

Стаття 42 Закону України «Про освіту»

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

Ø самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та

підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

Ø посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

Ø дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

Ø надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушення академічної доброчесності

Академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

Фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

Списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

Обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою

отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

Необ'єктивне оцінювання:

свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науковопедагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Санкції за порушення академічної доброчесності

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- ▶ Ø відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньотворчого рівня чи присвоєнні вченого звання;
- ▶ Ø позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньотворчого рівня чи присвоєного вченого звання;
- ▶ Ø відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- ▶ Ø позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- Ø повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- Ø повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- Ø відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- Ø позбавлення академічної стипендії;

Ø позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Академічні практики студентства:

Формальні:

- Відвідування занять
- Отримання оцінок (академічна успішність)
- Підготовка до занять, заліків, іспитів.

Неформальні:

- Студентські традиції
- Академічне недбальство / шахрайство
- Плагіат
- Списування
- Отримання оцінок за гроші чи послуги.

Отримання нелегітимних оцінок як форма академічного шахрайства

Виставляння студентам оцінок за послуги або гроші, тобто корупція, є однією з причин деформації академічної культури вишів. Імітація оцінювання нівелює оцінки як важливий інструмент формування конкурентного середовища в університетах. Оцінки втрачають силу мотиватора в отриманні студентами знань. Різновиди хабарів:

- Гроші;
- Подарунки (частування (цукерки, спиртне, чай, кава) або цінні речі, які «потребує» викладач);
- Особисті послуги викладачеві;
- Примусова купівля підручників, методичної літератури, автором яких є викладач, і яка є обов'язковою для отримання студентом оцінки, оплата додаткових курсів тощо;
- Оновлення за рахунок студентів обладнання (спортивного, лабораторного) або купівля студентами матеріалів, які необхідні для ремонту

приміщень університету (фарби, лінолеум, плінтуси та ін.), купівля канцелярських товарів, яких бракує на факультеті (офісний папір тощо).

Ні плагіату!

1. Будь самостійним.
2. Шукай свій стиль.
3. Висловлюй свою думку.
4. Систематизуй інформацію.
5. Дотримуйся правил цитувань і посилань.
6. Вказуй повну назву джерела, з яким працюєш.

Правила цитування

1. Текст цитати починається і закінчується лапками.
2. Слова цитати наводяться в тій граматичній основі, в якій вони подані в джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання.
3. Цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручування думок автора.
4. Скорочення тексту дозволяється без перекручення авторського тексту. На місці пропуску ставимо три крапки.
5. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

Академічна доброчесність у ПНУ

1. [Положення про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.](#)
2. [Комісія з питань етики та академічної доброчесності Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.](#)
3. [Кодекс честі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.](#)

Тема 6. Головні засади академічного письма

Академічне письмо (Академічне писання) — це діяльність дослідника чи викладача зі створення спеціалізованих фахових наукових чи навчальних текстів. Представлення у письмовій формі результатів дослідження.

Це також назва нової дисципліни, що має з'явитися в навчальних планах ВНЗ України в рамках «вестернізації» вищої освіти — реформування, що було започатковано [Болонським процесом](#). Вміння висловлювати власну позицію з використанням опорної літератури та наданням посилань на використані джерела є невід'ємною частиною навчання студентів більшості західних ВНЗ, що впливає на якість їхніх письмових робіт за фахом. Тому виникнення такої дисципліни як Академічне Писання у ВНЗ України є істотним кроком на шляху до освітніх реформ, глобалізації освіти та зменшення, а згодом і ліквідації величезних об'ємів [плагіату](#), що панує зараз в українській освіті на всіх рівнях.

Академічне писання відрізняється від загального тим, що має справу з теоріями і причинами, що регулюють процеси і практику в повсякденному житті, а також досліджує альтернативні пояснення цих подій.

Своєрідним викликом для української вищої школи стало впровадження нової навчальної дисципліни «Академічне письмо». Закономірно, що ця проблема вирішується по-різному у вітчизняних університетах. Не випадково, що 22 квітня 2020 р., за ініціативою працівників Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, проведений вебінар для магістрантів, аспірантів і докторантів з проблеми «Академічне письмо: потенціал наукової фахової української мови».

Розглянемо окремі аспекти проблеми. Дослідники підкреслюють, що академічне письмо є «складним і багатоаспектним комплексом умінь, що включає не лише лінгвістичні (мовні, синтаксичні і стилістичні), але й передусім металінгвістичні компетенції, такі як логіка, аналіз, критичне мислення, об'єктивність і повага до інших ідей та текстів. Оволодіння

навичками академічного письма є одним із пріоритетних для сучасного студента.

Західні фахівці виділяють три підгрупи вмінь, необхідних для успішного оволодіння навичками академічного письма:

академічна грамотність (читання, усна і письмова мова з урахуванням мети висловлювання; вираження думок за допомогою інструментарію дискусій і досліджень);

інформаційна грамотність (визначення інформаційних потреб і пошук джерел інформації; їх оцінка і переробка),

міжкультурна грамотність (знання про різні культури, зокрема про традиції і цінності)».

Автори пропонують різноманітні визначення поняття «академічне письмо». Як правило, переважають декілька аспектів. По-перше, стверджується, що це діяльність, спрямована на створення «спеціалізованих фахових наукових чи навчальних текстів». По-друге, постійно підкреслюється важливість доброчесності, боротьби з плагіатом, який, на нашу думку, взагалі не має жодного відношення до академічного письма. На першому місці має бути саме науковий текст, закономірності успішного наукового пошуку.

Плагіат, інші численні форми порушення наукової доброчесності – це лише незначний чинник, обумовлений недобросовісністю невдах. Зауважимо, що, на нашу думку, доброчесність – це один із пріоритетів освітніх систем, який повинен передбачати доброзичливість, культуру спілкування з колегами та учасниками навчального процесу, справедливе оцінювання, наукову етику, одним з елементів якої і є боротьба з плагіатом, культуру управління, толерантність, професійне самовдосконалення та ін. Що ж до плагіату, то це явище не менш поширене в мистецтві, літературі тощо.

Процес створення тексту передбачає насамперед вибір теми дослідження, доведення актуальності, новизни, обґрунтування значимості результатів,

відповідної структури і належних методів. Оприлюднення результатів – це раціональне використання можливостей сучасних інформаційних технологій, а також безпосереднє ознайомлення наукової спільноти з новими фактами.

Науковий текст: структура, анотація, ключові слова (стаття, тези).

Робота з джерелами: цитування, посилання.

Стаття

Вибір теми дослідницької роботи є або вкрай скрутним завданням (якщо ми стартуємо з нуля), або заздалегідь визначене попередніми виконаними роботами. Перевагою грамотного наукового підходу є спадкоємність досліджень в рамках однієї тематики. Вчений продовжує обрану і вже досліджену ним раніше тему, розвиває суміжні аспекти. А також, перевіряє і доповнює власні дані. Коло питань, з якими стикається вчений, виконуючи наукову статтю, досить широке. Найбільш поширений ризик повторюваності, коли в силу дослідження багатьма фахівцями однієї тієї ж теми обраний напрям стає «занадто вивченим». Саме тому автори починають дублювати результати і висновки один одного. Крім того, часто обрана тематика з плином часу стає неактуальною. А також втрачає новизну і практичну значимість. І як же тоді написати наукову статтю? Отже, відмовитися від продовження обраної раніше лінії буває вкрай важко. Однак перегляд власного науково-дослідного підходу найчастіше істотно покращує результат. Структура наукової статті

Базисно структура наукової статті визначена вимогами ВАК, де виділено такі компоненти (з поданням даних назв у тексті статті):

- Постановка проблеми;
- Стан дослідженості питання (аналіз останніх публікацій по темі);
- Визначення мети статті (завдань дослідження);
- Виклад основного матеріалу (тексту);
- Висновки і перспективи подальших досліджень;

- Список джерел та літератури.

При цьому обов'язковими компонентами статті також є анотації і ключові слова (виконуються на мові оригіналу та англійською мовою). Обсяг анотації повинен становити не менше 1000 знаків (з пробілами), ключових слів – не менше 5 одиниць. Змістовну частину статті (розділ «Виклад основного матеріалу») найчастіше не поділяють на пункти (розділи), однак при деяких публікаціях це допускається, і навіть заохочується.

Таким чином, структура наукової статті чітко визначена, і наведений перелік компонентів є обов'язковим до виконання. При цьому важливо пам'ятати, що текстова частина роботи повинна мати логічне і послідовне викладення матеріалу, включати новизну дослідження і його практичну значущість. Актуальність роботи визначається у пункті «Постановка проблеми дослідження». Автор описує проблемне поле обраної тематики і обґрунтовує, чому дана тема потребує докладного розгляду.

Висновки у статті, будучи закономірним підсумком викладу, також доповнюються пунктом про перспективи подальших досліджень. Автор підкреслює якусь незавершеність проведеного дослідження, описує недосліджені аспекти цієї області знання, і водночас формулює власну лінію додатки подальших наукових зусиль. Отже, актуальність роботи й описані автором висновки – це те, на що читач зверне увагу в першу чергу. Стислість, логічність і обґрунтованість викладених тез є запорукою її успіху в наукових колах. Вимоги до оформлення наукової статті Особливості оформлення наукової статті тісно пов'язані зі згаданою вище структурою публікації. Крім обов'язкових компонентів, що формують каркас статті, слід дотримуватися стандартних правил технічного оформлення: вирівнювання полів, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5. **ВАЖЛИВО!**

Оформлення статті пов'язане зі специфікою макетування наукового журналу, тому різні видання висувають різні вимоги до оформлення, які повинні дотримуватися автором при подачі статті на публікацію. Важливим

компонентом оформлення є вказівка УДК статті (універсальний десятковий класифікатор). В унікальному номері УДК зашифровуються ключові слова з назви статті, що дає можливість знайти її у всесвіті різноманітних наукових публікацій. Оформлення наукової статті включає в себе і зазначення всіх даних про автора (авторів), з уточненням повного ПІБ, місця роботи (інституту, кафедри тощо) і особистих контактних даних (е-мейл) для встановлення наукової комунікації. Вимога унікальності статті, також будучи очевидною необхідністю, не завжди старанно виконується автором. Найчастіше мова йде не про копіювання чужих робіт, а, як не парадоксально, своїх власних. Автор справедливо вважає, що запозичення своїх же думок і ключових положень іншої своєї публікації – не 30 плагіат, і це вірно. Але дублювання одного і того ж матеріалу у різних публікаціях не дає можливості кожній зі статей претендувати на унікальність.

Ключовою умовою публікації статті є те, що вона ніде не публікувалася раніше. Таким чином, увага до таких аспектів, як грамотність тексту і унікальність змісту статті – важливі умови її наукової цінності та відображення професіоналізму автора. Посилання на джерела або бібліографічний список Наукова стаття – це не есе на вільну тему, тому вона обов'язково повинна містити посилання на джерела. Оформлення посилань стандартне – позначається виносками кожної сторінки або посиланнями на список літератури у кінці тексту статті. З метою дотримання правил прямого і непрямого цитування встановлених вимог строго дотримуються. Незважаючи на обговорювану вище вимогу унікальності тексту, автор статті зобов'язаний посилатися на інші авторитетні джерела, тим самим підкріплюючи вагу власних узагальнень та констатацій. Більше того, так як стаття є відносно невеликою за обсягом науковою працею, кожне посилання має бути вивірене і обґрунтоване. Надмірна кількість посилань на джерела знижує роль автора статті (складається враження технічної компіляції матеріалу); занадто мале число посилань навіює відчуття надмірної самовпевненості автора у викладі тверджень. Бібліографічний список (список літератури) також є одним із

значимих компонентів завершеної публікації. Ознайомившись з ним, читач розуміє, в якому напрямку здійснено дослідження, які концептуальні моменти значущі для даного автора, на які авторитетні наукові уми він воліє спиратися в роботі.

Бібліографічний список – один з маркерів якості статті. Досвідчений читач з першого погляду оцінить бібліографію, і складе враження про рівень серйозності підходу автора до досліджуваного питання. Публікація статті можлива різними способами: від безкоштовного розміщення на зручному і доступному онлайн-ресурсі до подання на публікацію видання, що пройшло рецензію міжнародних наукометричних баз даних (Scopus, Web of Science та інші). Перевагою розміщення у відкритому доступі є збільшення числа потенційних читачів, в силу більш простої доступності. Однак розміщення в профільному журналі є значуща перевага авторитетності джерела, і ваші колеги, які мають доступ до профільних видань, обов'язково оцінять статусність і значимість даної публікації.

Тези

Тези доповіді (гр. *thesis* – положення, твердження) – це опубліковані до початку наукової конференції матеріали із викладом основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують наукову точку зору автора і містять матеріали, які раніше не друкувалися. Завдяки влучно складеним тезам, автор має можливість створити собі репутацію фахівця, здатного в логічній і переконливій, ясній і доступній для адресата формі висловлювати результати своєї роботи. Тези на конференцію - це не план наукової роботи і не список основних положень. Тези – це стисла, але амбітна і самодостатня наукова стаття! Іншими словами, тези - це короткий огляд дослідження. Тези - це наукова публікація, а не підручник і не реферативна збірка. Якщо у Вас немає власних думок з приводу сфери, в якій Ви спеціалізуєтесь, Вам не треба писати тези. Думки повинні бути обґрунтовані. Взагалі, обґрунтування власних думок – складна праця.

Існує декілька шляхів: або Ви інтерпретуєте результати чужих досліджень і покажете, що гіпотеза автора є не єдино можливою; або Ви покажете логічні проколи в структурі чужої теорії. Оприлюднивши результати свого дослідження, своєї діяльності, Ви зробите власний матеріал надбанням фахівців, які зможуть використати дану інформацію у своїй науковій або практичній діяльності. Але для цього важливо своєчасно оволодіти технікою написання тез і підготовки доповіді на конференцію так, щоб вони не лише відповідали вимогам жанру публікації (виступу), а й були відповідним чином сприйняті читачами і слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови тези, її форми та стилю.

ОСНОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕЗ

1. Познайомити учасників конференції зі змістом доповіді.
2. Донести в доступній формі інформацію про свої дослідження тим учасникам, які з різних причин не зможуть взяти участь у конференції.
3. Оприлюднити результати наукової роботи та зробити її надбанням фахівців, зацікавлених в отриманні відповідної інформації.
4. Встановити пріоритет автора.
5. Засвідчити особистий внесок як дослідника в розробку наукової проблеми.
6. Підтвердити достовірність основних результатів і висновки наукової роботи, її новизну і рівень (оскільки, після виходу у світ, публікація стає об'єктом вивчення й оцінки широкою науковою громадськістю).
7. Підтвердити факт апробації та впровадження результатів і висновків наукової праці.
8. Відобразити основний зміст наукової роботи та завершеність певного етапу дослідження.

Специфіка змісту. Тези є наочно-логічним об'єднанням наукового матеріалу загальною ідеєю. Ця ідея повинна бути відображена вже в заголовку, призначення якого – зорієнтувати читача на зміст наукового тексту. Нормою жанру тез є висока насиченість науковим матеріалом. Ця норма реалізується в оптимальному поєднанні складності думки з ясністю і доступністю викладу. Стиль. Тези мають характер короткої стверджуючої думки або висновку, закономірності виявлених наукових фактів.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

Тези можуть бути: 1) написані за змістом наукового матеріалу; 2) написані до того, як складено доповідь. Перший тип тез характеризується значним зменшенням обсягу друкарського тексту наукового матеріалу при максимальному збереженні його змісту. Якщо автор недостатньо володіє матеріалом, йому важко виразити свої думки коротко. Часто зустрічається ситуація другого типу – спочатку пишуть тези, які з часом автор розширює до розмірів статті. Саме так переважно і роблять автори тез доповідей, що представляються на наукові конференції. Основна складність написання полягає в тому, що автор не до кінця сформулював своє уявлення про те, що хоче висвітлити. У наукових дослідженнях - це норма. Спочатку з'являється ідея, яку необхідно записати. Далі потрібно зробити цю ідею надбанням громадськості – і автор складає тези, які потім відправляє на конференцію. Щоб зробити ідею зрозумілою, необхідно її аргументувати, ввести читача в проблему, викласти інші аспекти роботи. Первинний опис цих записів короткий, як і опис самої ідеї. Обсяг тез – 2–4 сторінки.

КЛАСИЧНА СТРУКТУРА ТЕЗ

Постановка завдання: історія завдання, її значимість (особливо слід підкреслити зв'язок з сучасними дослідженнями у відповідній галузі), визначення та терміни (не слід перераховувати всі загальноприйняті терміни, використані в роботі, але поняття, властиві даній конкретній галузі, слід згадати), безпосередня постановка задачі та її місце в загальному контексті

дослідження. Методи, використані автором: перерахувати методи. Також слід вказати основні інструменти дослідження, такі як: лабораторія, в якій проведено дослідження, наукове програмне забезпечення, навчальний заклад, регіон тощо. Основні результати: слід сформулювати Ваші основні досягнення. У цьому пункті дотримуйтеся максимальної чіткості і ясності. Однак, якщо Ваші результати технічні, слід дати коротке пояснення суті Ваших досягнень доступною мовою. Чітко зазначте, яку частину завдання, сформульованої в першому пункті, Ви виконали, і яка значимість цієї частини в загальному контексті завдання. Висновок і можливі шляхи застосування досліджень: опишіть результати з точки зору загальної значущості для Вашої галузі дослідження, сформулюйте можливі шляхи виконання завдання, а також можливості застосування в інших галузях науки (економіці, виробництві і т.д.). Слід пам'ятати, що тези не повинні містити докладних доказів/описів процедур дослідження. Вони повинні давати чітке уявлення про проведене дослідження, але не можна писати про досягнення або роботу виконану не Вами.

ТИПОВІ СТРУКТУРИ ТЕЗ

Тези являють собою певну нормативну, змістовно-композиційну структуру. Можна виділити три типові структури тез: • постановка проблеми або завдання; • результати дослідження; • нова методика роботи.

Основні аспекти написання тез типу «Постановка проблеми»

Постановка проблеми – найризикованіший спосіб. При написанні тез типу «Постановка проблеми або завдання» необхідно представити наступні блоки інформації: • ключові слова; • короткий вступ (актуальність теми); • мета роботи (поставити проблему або завдання); • огляд існуючих точок зору на проблему або опис ситуації в науковій сфері; • власні думки на цю тему; • передбачувані дослідження; • висновки (яке завдання або проблема ставиться для подальшого вирішення).

Основні аспекти написання тез типу «Результати дослідження»

У тезах типу «Результати дослідження» необхідно представити такі блоки інформації: - ключові слова; - короткий вступ, постановка проблеми (власне, все те ж, що в тезах «Постановка проблеми або завдання», тільки коротко); - мета роботи (досліджувати щось конкретне); - базові положення дослідження або гіпотеза (у разі експериментального дослідження); - застосовані методи; - параметри вибірки; - проміжні результати (при необхідності); - основні результати; - інтерпретація та висновки.

Якщо тези присвячені результатам дослідження, не витрачайте більше половини відданого Вам простору під виклад чужих думок. Не більше 1-2 абзаців. Іноді можна зовсім обмежитися однією пропозицією. У разі експериментального дослідження необхідно висунути гіпотезу.

Основні аспекти написання тез типу «Нова методика роботи»

У тезах типу «Нова методика роботи» необхідно представити: - ключові слова; - короткий вступ, що описує завдання, для вирішення яких необхідна методика, що розробляється, область застосування методики (актуальність); - мета роботи (розробити певну методику); - опис існуючих методик; - опис нової методики; - опис результатів застосування; - оцінка переваг і обмежень нової методики; - висновки. Це може бути розроблена автором методика практичної роботи або опис результатів апробації існуючої методики в нових умовах. Дуже важливо з'ясувати вимоги до оформлення тез та їх обсягу, уважно прочитати вимоги до оформлення тез, визначити обсяг у відповідному розмірі шрифту (ці вимоги зазначають організатори конференції). Зверніть увагу на формулювання власних думок. По черзі, починаючи з першого абзацу, висловлюйте свої думки, прагнучи укластися у відведений для них обсяг. Після написання першого абзацу переходьте до другого і так далі. Уважно відредагуйте переходи між абзацами. Прочитайте весь текст тез. Відредагуйте переходи між абзацами, сам зміст. Імовірно, що в автора у процесі написання з'явилися нові міркування та ідеї. Перевірте тези на загальний обсяг. За необхідності скоротіть другорядні деталі, змініть окремі фрази та ін.

Бажано провести консультацію з науковцями чи колегами: покажіть тези своєму науковому керівнику, методисту, більш досвідченому колезі, щоб почути його думку про зміст, аргументацію, стиль роботи. Внесіть виправлення і доповнення.

ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ ДО ПОБУДОВИ ТЕЗИ

Твердження повинні бути короткими, але переконливими. Твердження повинні бути обґрунтованими: або логікою, або емпірикою. Читач повинен зрозуміти Ваш текст.

ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ

Вимоги до оформлення тез визначаються оргкомітетом конференції і доводяться до відома всіх учасників. Їх необхідно неухильно дотримуватись. Будь-яке порушення вимог може слугувати причиною відмови оргкомітетом. Звичайний обсяг тез повинен відповідати 1-4 сторінкам друкарського тексту. Інколи вказують кількість слів або знаків. При оформленні тез найчастіше застосовують: шрифт TimesNewRoman, 14, інтервал одинарний, форматдокумент Word. Значну частину займає заголовок, прізвища авторів і назви організацій, де вони працюють. Це зовсім невеликий обсяг, доступний для виразного викладу думок автора.

При підготовці тез наукової доповіді слід дотримуватися таких правил: • у правому верхньому куті розміщують прізвище автора та його ініціали; при необхідності вказують інші дані, які доповнюють відомості про автора (студент, аспірант, викладач, місце роботи або навчання); • назва тез доповіді; • виклад змісту доповіді. Посилання на використані джерела або цитати в тезах доповіді використовуються рідко. Допускається пропуск цифрового чи фактичного матеріалу. Виступаючи на науковій конференції, можна посылатися на опубліковані тези доповіді і спинитися на одній із основних (дискусійних) тез.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ В ТЕЗАХ

Невдалі назви, в яких не позначена проблема. Неповний список ключових слів або випадкове включення слів до складу ключових. Заміна тез рефератом. Невиправдана гіпертрофія преамбули за рахунок скорочення основного тезового викладу. Недостатня висвітленість теми тез, що створює враження поверховості. Змістовна невідповідність тез, порушення логіки, наприклад, спочатку йдеться про результати дослідження, а в кінці про його актуальність і мету. Неконкретність завершальної тези, відсутність чітких висновків. Порушення культури мови: випробуваний замість апробований, різні види повторів, зокрема тавтологія (в процесі роботи був розроблений метод обробки) тощо.

Оформлення цитувань та посилань. Види та вимоги до цитувань

Цитування – пряме використання першоджерела з посиланням на нього. Пряме – дослівне цитування автора. Непряме – виклад думок, ідей автора своїми словами, використовуючи перефразування та узагальнення.

Загальні вимоги до цитування

- текст цитати береться у лапки, наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі
- цитування повинно бути повним, без скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора
- пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапкам
- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело
- при непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами) слід бути точним у викладанні думок автора
- якщо необхідно виявити ставлення автора наукової роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак запитання

- якщо автор використовуючи цитати виділяє в ній деякі слова, то слід зробити після тексту спеціальне застереження, поставити крапку, потім тире і вказати ініціали автора процитованого тексту, а застереження взяти в круглі дужки.

Приклади застережень: (курсив наш. – О. П.), (підкреслено мною. – О. П.).

Цитуючи чужі роботи перевірте, чи:

- використали в тексті прямі цитати з джерел
- надали повне цитування, без скорочення авторського тексту і перекручення думок автора
- взяли цитований текст у лапки, вказали посилання на джерело
- вказали в дужках прізвище автора після викладення основної ідеї
- вилучили певні фрагменти для уникнення довгого цитування та позначили трикрапкою
- подали пояснення, які розривають текст цитати, у квадратні дужки
- граматично узгодили з авторським текстом цитати.

Використання чужих ідей, фактичного матеріалу, цитування без посилання на джерело, запозичення є порушенням авторського права і розцінюється як плагіат, привласнення чужого авторства, видача чужого твору або винаходу за свій. Переклад не дослівного авторського тексту не вимагає цитування, але передбачає посилання на джерело.

Посилання

Посилання – сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розгорнутий або згаданий у тексті документа інший документ, достатній для його загального характеризування, ідентифікування й пошуку:

- посилання дають змогу перевірити вірогідність і точність поданих цитат, формул, статистичних даних, фактів і відомостей, запозичених з інших видань;
- можливість виявити та знайти ці першоджерела;
- ознайомитися з літературою з теми дослідження, зокрема з працями, в яких питання висвітлено докладніше, ніж у цій публікації, або аргументовано інший погляд. Посилання в наукометрії допомагають визначити актуальність і значущість публікації, її вплив на розвиток досліджень у певній галузі.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЦИТУВАННЯ та ПОСИЛАННЯ:

Правильне використання цитат та оформлення посилань у наукових роботах є важливою складовою дотримання принципів академічної доброчесності та сприяє якісному інтегруванню українських дослідників у світову систему наукової комунікації.

✓ посилання на джерела в тексті наукової роботи слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад “...у працях [2 – 6]...”;

✓ коли в тексті наукової роботи необхідно зробити посилання на складову частину або на конкретні сторінки відповідного джерела, їх можна наводити у виносках або у квадратних дужках. При цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань;

✓ посилання на ілюстрації наукової роботи слід вказувати порядковим номером ілюстрації, наприклад “рис. 1.1”, а посилання на формули наукової роботи – порядковим номером формули в дужках, наприклад “...у формулі (2.1)”;

✓ на всі таблиці наукової роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово “таблиця” пишуть скорочено, наприклад “...у табл. 2.1”;

✓ у повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово “дивись”, наприклад “див. табл.3.2”;

✓ для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу друкованого твору слід наводити цитати;

✓ текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання; наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку; у цих випадках використовується вираз “так званий”;

✓ цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора; пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками, які можуть ставитися у будьякому місці цитати (на початку, всередині, на кінці); якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

✓ кожна цитата обов’язково супроводжується посиланням на джерело;

✓ при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні посилання на джерело; якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

✓ якщо автор статті, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора статті, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – М.Х.), (підкреслено мною. – М.Х.) та ін.

На допомогу науковцям створено сервіс для автоматизованого оформлення бібліографічних посилань – Citebook (згідно ДСТУ 8302:2015).

Тема 6. Робота з джерелами. Укладання бібліографії

Наукові дослідження базуються на досягненнях науки, тому не випадково кожна стаття, брошура, книга включає в себе посилання на попередні дослідження. Доповідь, реферат, курсова (дипломна) робота мають бути пов'язані з інформаційними матеріалами і містити огляд літератури за тематикою дослідження, а це вимагає від дослідника наполегливої праці з науковою літературою.

Уміти працювати з книгою – це означає швидко розбиратися в її структурі, правильно оцінювати і фіксувати в зручній формі все, що здається цікавим і потрібним, для виконання наукового дослідження. Вважається, що вивчення літератури з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціальної літератури. При чому на першому етапі слід охопити якомога більше джерел, а потім поступово «відсіювати» зайві видання. Однак продуктивнішою є методика, за якою від самого початку роботи свідомо обмежується коло джерел, а вивчення починається саме з тих, що мають безпосереднє відношення до теми наукового дослідження. Як показує досвід, надмірне коло джерел інформації на довгий час гальмує вирішення конкретної наукової проблеми.

Особливо важлива власна організація роботи, яка повинна відповідати головній ідеї наукової організації праці – максимальний ефект при мінімальній витраті часу. Це означає, що в будь-якій праці необхідно відпрацювати такі методи, які б дозволили виконати то й же обсяг робіт за більш короткий відрізок часу. Навчитись раціональному використанню свого бюджету часу однаково важливо і студенту і науковому досліднику.

Рекомендаційно можна зорієнтуватись на наступне: перед початком роботи потрібно зосередити увагу на предметі вивчення. Для цього пропонується відволікатись від усіх поточних турбот і переключитись на зміст і мету виконуваної роботи. Зосередженню уваги сприяє наведення порядку на своєму робочому місці. Після цього потрібно зразу ж дати увазі інтенсивне навантаження, звичка до довгого розкачування на початку роботи є шкідливою. В процесі заняття рекомендується рішуче відкидати всі побічні думки та асоціації, думати лише про роботу. При цьому поступово створюються сприятливі умови для зосередження уваги.

Інтенсивно працююча людина не реагує на сторонні подразники. В педагогічній психології, педагогіці та методиці розроблені численні конкретно-наукові рекомендації, спрямовані на покращення організації розумової праці. В методичному плані мова йде перш за все про організацію сприйняття, опрацювання і засвоєння знань.

Процес засвоєння знань починається з їх сприйняття (читання, слухання, безпосереднього спостереження фактів). Спочатку уточнюється мета роботи. Читати або слухати «просто так», безцільно – означає марно витратити час. На початку роботи потрібно попередньо ознайомитись з відібраними джерелами. Методика читання наукової літератури дещо інша ніж художньої. Є «швидке» і «повільне» читання: побіжний огляд змісту книги або ретельне опрацювання. Побіжний перегляд змісту дає можливість ознайомитись з книгою в загальних рисах, коли досліднику стає зрозуміло, що в цій книзі міститься потрібна інформація і її потрібно ретельно опрацювати, або отримати лише загальну уяву. Тобто побіжний перегляд – це по суті «пошукове читання».

Текст має бути не лише прочитаним, а й опрацьованим з олівцем в руках, з певними нотатками. Якщо є власний примірник, або ксерокопія журналу, книги, можна робити позначки на полях. Прискорити цілеспрямований відбір і вивчення літератури допоможе чітка орієнтація дослідника на тему проблеми та основні її питання (розділи і підрозділи). Звичайно ж, читання – це стимуляція

ідей. Уважне ознайомлення з будь-яким текстом повинне викликати певні думки, гіпотези, які відповідають власному погляду на речі.

Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на:

- загальне ознайомлення з вирішенням наукової проблеми;
- побіжний перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркове читання окремих частин;
- виписування потрібного матеріалу для формування тексту науково-дослідної роботи;
- критичне оцінювання записаного, редагування і чистовий запис як фрагменту тексту наукової роботи (статті, монографії, курсової (дипломної) роботи, дисертації тощо).

Можлива дещо інша методика опрацювання літературних джерел. Аркуш паперу ділять пополам вертикальною рисою. З лівої сторони записують зміст прочитаного, а з правої – свої зауваження з виділенням особливо значущих визначень, формулювань. Слід указувати не лише бібліографічний опис джерел, а й шифри предметних рубрик, які відповідають розділу наукової роботи, не випадково завжди говориться про необхідність читання «з олівцем в руках». Ведення записів при читанні літератури є обов'язковим, бо воно сприяє кращому засвоєнню прочитаного. Головне – зафіксувати уявлення про дане джерело інформації і по можливості передбачити майбутню потребу в даних, які містяться в книзі і в межах розумного взяти із неї все, що може знадобитися в подальшій роботі.

Існують практичні прийоми, які спрямовані на те, щоб записи в процесі читання відбирали найменше часу і щоб потім ними можна було легко скористатися. Якщо книга особиста, то записи можна робити прямо на полях, маючи при цьому свою систему умовних позначок. Зазвичай застосовують три групи знаків:

- знаки схвалення окремих висловів в текст (підкреслення, знаки оклику);

- знаки нерозуміння, заперечення – хвилясте підкреслення, запитальні знаки, слова: для чого? як? звідки це? або посилання на іншу сторінку тексту?
- знаки доповнення – для фіксування додаткової інформації, пропозицій читача (пунктирна лінія, записи типу: «див. також»).

Якщо ж книга чужа чи бібліотечна, то, безумовно, робити в ній якісь позначки є ознакою відсутності культури. Тут потрібно використовувати записи в робочих зошитах, а краще на окремих аркушах, чи картках. Зазвичай виписують лише найбільш суттєве для даної книги чи статті і те, що викликає певну професійну цікавість та особистий інтерес. Щоб уникнути повторень, записи треба проводити після ознайомлюючого «швидкого» читання. При швидкому читанні книги можна робити паперові заставки в тих місцях, які здаються на перший погляд особливо цікавими.

Записи по ходу читання повинні бути зручними для використання і кваліфікованими. Вдумайтесь з цього приводу у висловлювання І.Павлова: «Навчіться робити чорнову роботу в науці. Вивчайте, співставляйте, накопичуйте факти. Яким би досконалим не було крило птаха, воно ніколи не змогло б підняти його вгору без опору на повітря. Факти – це повітря вченого. Без них ви не зможете злетіти. Без них ваші «теорії» – пусті потуги».

В роботі з джерелами, накопиченні фактів з метою економії часу, потрібно прагнути до лаконізму, використовуючи різного виду скорочення. Система скорочення записів може бути індивідуальною, продуманою завчасно, виходячи з загальноприйнятих правил. Це може бути лише початок слова (аудиторія – ауд.), викидання середньої частини (видавництво – в-во, менеджмент – мен-т), введення косої риски у скороченні словосполучень (с/ариф – середнє арифметичне) та ін. Досвід свідчить, що при цьому темп записів може бути значно вищим – 40-70 слів за хвилину.

Розташування записів допомагає уявленню логічних зв'язків між окремими поняттями, їх ієрархію, виділення заголовків, ключових слів, розчленування тексту, підкреслювання, нумерація, різні кольори тощо.

Великі переваги має картотечна форма запису, коли кожен запис робиться на окремій картці з міцного паперу або картону. Кожна така картка використовується для записів з одного питання, розглядається, як одиниця, що має своє місце в науковій роботі. Картки легко можна систематизувати в будь-якому порядку, робити вставки в тексті рукопису.

Практичною рекомендацією є ведення записів лише на одній стороні аркушу. При цьому прискорюється пошук і систематизація, дає можливість робити будь-які вставки в тексті використовувати записи при підготовці доповідей, наукових статей, тощо.

Коли робити записи? Однозначної відповіді тут дати не можна, але краще робити записи при повторному читанні літератури. В процесі опрацювання джерел слід відбирати лише наукові факти. Науковий факт – це елемент, який лежить в основі наукового пізнання, відображає об'єктивні властивості процесів та явищ: новизну, точність та об'єктивність і достовірність. Слід відбирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, точно вказувати, звідки взято матеріал.

Список використаних джерел формується у відповідності до класифікації за видом джерела (наприклад: джерела, монографії і статті, підручники і посібники, довідкові видання, автореферати дисертацій, інтернет-джерела). Кількість використаних джерел може бути не менше 45 у дипломній роботі освітнього рівня «бакалавр». Однак, якщо дипломна робота історіографічного характеру, то в списку використаних джерел мало б бути не менше 50 позицій. Якщо список містить джерела, записані як кириличними літерами, так і латинськими, то спочатку потрібно подавати ті, які записані кирилицею, а потім латиницею (за алфавітом).

Взірець оформлення списку використаних джерел

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Концепція Нової української школи. Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалено рішенням МОН 27.10.2016. 40 с.
2. Закон України «Про освіту» Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38 – 39. С. 380.

Монографії і статті

3. Арсак М. Хроніка Музею історії міста Коломиї 1900 – 2005 Коломия. 2005. 21 с.
4. Квас О. Музейна педагогіка як інструмент розширення освітнього простору. *Молодь і ринок*. 2019. № 5 (172). С. 12 – 17.
5. Стефанюк Г.В. Соціальне становище вчительства Галичини в роки нацистського «нового порядку». *Інтелігенція і влада: матеріали Шостої Всеукраїнської наукової конференції* (Одеса, 20–23 травня 2014 р.). Одеса: Астропринт, 2014. С. 233–235.

Підручники і посібники

6. Історія Центрально-Східної Європи: посіб. для студентів іст. і гуманітар. ф-тів ун-тів / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; за ред. Л. Зашкільняка. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 658 с.

Довідкові видання

7. Довідник з історії України (А-Я): посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка / заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста. Київ: Генеза, 2002. 1135 с.

Автореферати дисертацій

8. Антонюк Н. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939-1944 рр.): Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. історичних наук. Львів, 1999. 35 с.

Інтернет-джерела

9. Стефанюк Г.В. Академічна доброчесність в науково-дослідницькій діяльності здобувачів вищої освіти історичних спеціальностей. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №21. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17034303> (дата звернення: 12.09.2025).

10. Стефанюк Г.В., Мельник Л.Ю., Кравчук Н.О. Трансформація академічної доброчесності в умовах широкого доступу до генеративного штучного інтелекту. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №23. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17395253> (дата звернення: 15.09.2025).

Тема 7. Оформлення наукового тексту: цитування та покликання

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати – дослівний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписуються в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива старанність, бо будь-яка недбалість у виписках даних повертається втратою додаткового часу на уточнення думки автора. Часто буває так, що окремі думки передаються своїми словами без дослівного виписування цитат. Виходячи з їх змісту, автор здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів. Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник. При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел з виділенням у квадратних дужках;

- при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;
- цитати мають органічно «вписуватись» в контекст наукової роботи.

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

При написанні дипломної роботи студент повинен посилатися на джерела, матеріали або окремі результати, які наводяться в роботі, або на ідеях і висновках яких розробляються проблеми, завдання, питання, вивченню яких присвячена робота. Такі посилання дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність відомостей про цитування документа, забезпечують необхідну інформацію про нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли наявний у них матеріал не включений до останнього видання.

При використанні матеріалів з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, на яке є посилання в дипломній роботі.

Посилання в тексті дипломної роботи на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, «... у працях [1–7]...».

Коли в тексті дипломної роботи необхідно зробити посилання на складову частину чи конкретні сторінки відповідного джерела, можна наводити посилання у квадратних дужках, при цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань.

Приклад:

Цитата в тексті: «... незважаючи на пріоритетне значення мовних каналів зв'язку між діловими партнерами, ні в якому разі не можна ігнорувати найбільші канали передачі інформації [13, с. 29]».

Відповідний опис у переліку посилань:

13. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: навч. посіб. /М. С. Дороніна. К.: КМ Academia, 1998. 192 с.

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу друкованого твору слід наводити *цитати*. Етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Пряме цитування конкретного джерела не повинно перевищувати 1–2 абзаців. Кількість прямих цитат на одній сторінці роботи, як правило, не повинна перевищувати 2–3. Не потрібно подавати цитати у висновках.

Загальні вимоги до цитування наступні:

1. Текст цитати починається і закінчується лапками та наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий».
2. Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається.
3. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.
4. При непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело.
5. Якщо необхідно виявити ставлення автора (вказати у дужках ініціали) дипломної роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.
6. Цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім.

7. Якщо автор дипломної роботи виділяє деякі слова, то робиться відповідне застереження, наприклад: (курсив мій. – М.Х.), (підкреслено мною. – М.Х.).

САМОСТІЙНА РОБОТА

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Однією із важливих складових вивчення курсу «Теорія і методика наукового дослідження» у сучасній вищій школі є самостійна робота студентів. Під час навчального процесу вона сприяє активізації засвоєння студентом знань та їх реалізації, а також формує вміння навчатися і потяг до наукової роботи. Самостійна робота є основним засобом набуття знань у вільний від занять час.

Мета самостійної роботи – сприяти якнайглибшому засвоєнню студентами знань з дисципліни «Теорія і методика наукового дослідження», ознайомити їх з основним понятійно-категоріальним апаратом та методами написання наукової роботи.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи дають можливість студентам глибше ознайомитися з темами або окремими питаннями, які не були винесені на лекційні або семінарські заняття. Вони передбачають опанування в повному обсязі навчальної програми та формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність.

Завданням самостійної роботи студентів є засвоєння певних знань, умінь, навичок, закріплення та систематизація здобутих знань, їх застосування при виконанні практичних завдань та наукових робіт, а також виявлення прогалин у системі знань із предмета.

Самостійна робота студентів з дисципліни «Теорія і методика наукового дослідження» становить приблизно 2/3 часу, необхідного для виконання основної освітньої програми. Зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями викладача.

У ході вивчення дисципліни студенти знайомляться з теоретико-методологічними засадами, предметом, об'єктом, метою, завданням та функціями пізнавальної діяльності. Суть навчальної дисципліни полягає у висвітленні теоретичних основ, питань методики, технології та організації науково-дослідницької діяльності, тобто теоретичного й практичного підґрунтя для ефективного проведення наукових досліджень студентами.

Загалом виконання зазначених аспектів дає можливість студентам:

Знати:

- методологію історичного дослідження;
- основний фактичний матеріал з теорії і методики наукового дослідження.

Простежити:

- зв'язок теорії і методики наукового дослідження з дисциплінами спеціалізації, науковим семінаром, написанням курсової, дипломної, магістерської роботи.

Встановити:

- фактичний і теоретичний матеріал з кожної теми, що доповнюється лекційним матеріалом і виноситься на обговорення;
- загальні принципи наукового пізнання, теоретичні аспекти пізнання в історії.

Вміти

- з допомогою наукових методів здійснювати характеристику історичних знань;
- застосовувати набуті знання при вивченні нормативних курсів історичних дисциплін, підготовці курсових та інших творчих досліджень, у краєзнавчій роботі;
- володіти навиками роботи з історичними джерелами;
- застосовувати методологію історії до вивчення історичних процесів.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Теорія і методика наукового дослідження та основи академічного письма» спрямовані на те, щоб дати студентам знання теоретичних основ, а також застосування ними здобутих знань, вмінь і навичок на практиці.

Так, студенти в результаті освоєння матеріалів самостійної роботи повинні аналізувати:

- стан історичної науки в Україні;
- науку як сферу людської діяльності;
- наукову діяльність та її види;
- науково-дослідницьку діяльність студентів (НДДС);
- історичну науку як систему;
- функції історичної науки;
- принципи історичного пізнання, їхні поняття і значення;
- методи історичного дослідження, їхнє відношення до дослідницьких принципів;
- основні форми історичного знання;
- етапи історичного дослідження;
- послідовність і чергування форм історичного знання і етапів пізнання в практиці історичного дослідження;
- особливості теоретичного знання;
- історіографію як історію історичної науки;
- бібліографічну евристику як теорію і методику пошуку книжкової інформації;
- наукову проблему, тему і назву дослідження;
- логічний та історичний підходи до конструювання дослідження;
- значення оволодіння логікою й методикою історичного дослідження для професійної підготовки історика.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Наукова публікація: поняття, функції, основні види.
2. Наукова монографія.
3. Наукова стаття.
4. Тези наукової доповіді.
5. Методика підготовки та оформлення публікації.
6. Техніка написання тексту.
7. Реферат.
8. Доповідь (повідомлення).
9. Соціологічне дослідження.
10. Спостереження.
11. Експеримент.
12. Описання як компонент історичного дослідження, як пізнавальна структура.
13. Джерелознавча евристика як теорія і методика пошуку джерельної інформації.
14. Методика роботи з масовими джерелами.
15. Місце логіки історичної науки в структурі філософії історії.
16. Методика як сукупність дослідницьких прийомів і принципів.
17. Ментальність як предмет історичного вивчення.
18. Ділове листування.
19. Ділове спілкування.
20. Ділова розмова по телефону.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ ПО ТЕМАХ **ДИСЦИПЛІНИ**

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ІСТОРІЇ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати суть поняття «прагматична історія».
2. Який період і чому називають «віком історії»?
3. Чи можна з допомогою інтелектуальних гіпотез пояснити еволюцію людства?
4. Назвати напрями інтелектуально-теоретичної історії.
5. В чому полягає зміст герменевтики?
6. Визначити суть нарративної філософії історії.

ІСТОРІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. Чи можна стверджувати, що в історії є закони? Обґрунтувати відповідь.
2. В чому полягає суть історичної закономірності?
3. Пояснити поняття «подвійна суб'єктивізація».
4. Чому історичне пізнання завжди має реконструктивний характер?
5. Від чого залежить об'єктивність суб'єкта пізнання?

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ПІЗНАННЯ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. Яке значення для наукової творчості відіграє самоорганізація праці дослідника?
2. Назвати творчі та ділові якості науковця.
3. Від чого залежить ефективність наукової творчості дослідника?
4. Чи можна стверджувати про існування абсолютно «об'єктивного історика»?
5. Яку роль відіграє джерелознавство у теорії і методиці аналізу джерел?

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (2год)

Питання для самоконтролю

1. Яке значення в науковому пізнанні відіграє методологія історичної науки?
2. Які функції виконує методологія?
3. Пояснити суть принципу історизму.
4. В чому полягає значення принципу всебічності і цілісності?
5. Чи може дослідник не застосовувати в науковому пізнанні методи дослідження?

ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає основне завдання теорії?
2. Визначити структуру базисного рівня.
3. В чому полягає своєрідність ідеї?
4. Які основні питання вирізняють в історії?
5. В чому полягає проблема істинності історичних знань?

ПРАКТИКА НАПИСАННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. З якою метою у вищому навчальному закладі виконується курсова робота?
2. Назвати основні етапи роботи над науковим дослідженням.
3. В чому полягає завдання курсового дослідження?
4. Чим відрізняється курсова робота від дипломного дослідження?
5. На якому етапі здійснюється робота над складанням списку використаної літератури?

РОБОТА З НАУКОВОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ (2 год)

Питання для самоконтролю

1. На якому етапі пізнавальної діяльності дослідника здійснюється формування інформаційної бази дослідження?

2. У чому полягає суть створення бібліографії з теми дослідження?
3. Від чого залежить репрезентативність історичних даних?
4. Яке значення відіграє проблема історичного джерела у роботі з науковою літературою?
5. Назвати типи вираження історичної інформації.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

(4 год)

Питання для самоконтролю

1. Які основні вимоги висуваються до курсових і дипломних робіт?
2. З яких етапів складається процес роботи над дослідженням?
3. За якою схемою формулюються назва і мета дослідження?
4. На якому етапі роботи можна оформляти чистовий варіант дослідження?
5. Які аспекти включає процедура захисту роботи?

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА З СТУДЕНТАМИ

Написання рефератів за темами

1. Основні напрямки і школи історичної науки в XIX – XX ст.
2. Роль особи в історії.
3. Роль джерелознавства у науковій творчості дослідника.
4. Методологія історичної науки.
5. Проблема істинності наукових знань в методології історії.
6. Написання реферату на тему своєї курсової роботи.
7. Сучасний стан джерелознавства і завдання подальшого розвитку в Україні.
8. Наука як сфера людської діяльності.
9. Психологія і технологія наукової творчості.
10. Організація і проведення соціологічних досліджень.
11. Основні риси і здобутки прагматичної історії.
12. Парадигми інтелектуально-генетичної історії.
13. Зміст соціологічної історії.
14. Найважливіші течії і школи історичної науки XX ст.
15. Особливості історії як об'єкту пізнання.
16. Бібліографічна та архівна евристика.
17. Історіографія як історія історичної науки.
18. Джерелознавство як наукова галузь знань.
19. Історія та історична наука як пізнавальний процес.
20. Поняття, функції та основні види наукових публікацій.

Методичні рекомендації щодо підготовки реферативної роботи об'ємом 12 сторінок включають в себе застосування відповідної методології.

Структура написання студентом реферату складається із наступних семи обов'язкових елементів:

- Вступна частина;
- Аналіз використаної літератури по темі (на 2-3 абзаци);
- Характеристика обраної теми та перспективність її дослідження;
- Визначити основні параметри викладу матеріалу;
- Навести історичний ілюстративний матеріал, що підтверджує вашу аргументаційну базу;
- Висновок;
- Список використаної літератури.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Назвати метод, який розкриває рух і зміни об'єкту дослідження у часі:

- А) історичний;
- Б) логічний;
- В) типологічний.

Врахування суперечливості, яка закладена у самій суті об'єднання елементів у структуру передбачає:

- А) історичний;
- Б) логічний;
- В) системно-структурний.

Історичне пізнання – це:

- А) історичний факт;
- Б) історичне джерело;
- В) історичне дослідження.

Процес історичного пізнання – це:

- А) історична подія;
- Б) історичне дослідження;
- В) історичний факт.

Хроніка є видом:

- А) історичного пізнання;
- Б) наративу;
- В) методології.

Зобов'язує дослідника строго дотримуватись рамок простору і часу при поясненні минулих явищ:

- а) принцип історизму;
- б) системно-структурний метод;
- в) історичне джерело.

Об'єктом історичного пізнання виступає:

- А) дослідник;

- Б) історичний факт;
- В) метод дослідження.

Етап реконструкції передбачає:

- А) вибір теми дослідження;
- Б) опрацювання літератури;
- В) встановлення історичних фактів.

Інша назва пояснювального етапу діяльності дослідника:

- А) емпіричний;
- Б) теоретичний;
- Інформаційний.

Для будови історичної наративної необхідні певні засоби, серед яких виділяють:

- А) історичне джерело;
- Б) історичний факт;
- В) історичну уяву.

Завершальним етапом історичного пізнання є:

- А) пояснювальний;
- Б) наративний;
- В) інформаційний.

Особливість історичного пізнання, спрямована від наслідку до причини – це:

- А) історизм;
- Б) ретроспективність;
- В) наративізм.

Описовість в історичному пізнанні – це:

- А) історизм;
- Б) ретроспективність;
- В) наративізм.

Прояви соціального життя у всіх їх конкретності, взаємозв'язку і багатоманітності вивчає:

- А) історія;
- Б) методологія;
- В) нарративізм.

Історичне пізнання є:

- А) завжди об'єктивним;
- Б) завжди суб'єктивним;
- В) інколи об'єктивним чи суб'єктивним.

Складання дослідницьких завдань історичного пізнання проводиться на:

- А) інформаційному етапі;
- Б) підготовчому етапі;
- В) етапі реконструкції.

Порівняльний метод відноситься до:

- А) загальнонаукових;
- Б) спеціально-наукових;
- В) конкретно-наукових.

Відображення істориком минулої дійсності на основі фактів джерел – це:

- А) науково-історичний факт;
- Б) історичне джерело;
- В) історичне дослідження.

Інформаційний етап у роботі дослідника полягає в:

- А) виборі теми дослідження;
- Б) опрацювання літератури;
- В) встановленні історичних фактів.

Послідовне розкриття зародження і розвитку історичних об'єктів передбачає:

- А) генетичний;
- Б) логічний;
- В) типологічний.

Система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю – це

- А) теорія;
- Б) наукова концепція;
- В) наукова школа.

Суб'єктом в історичному пізнанні виступає:

- А) історичне явище;
- Б) дослідник;
- В) історичне джерело.

Історик є:

- А) історичною особою;
- Б) об'єктом пізнання;
- В) суб'єктом пізнання.

Прагматична історія – це:

- А) донаукова історія;
- Б) наукова історія;
- В) принцип дослідження.

Дослідження, характерне своїми особливими цілями, методами отримання і перевірки нових знань – це:

- А) знання;
- Б) незнання;
- В) пізнання.

Особа, яка генерує ідею, збирає та опрацьовує наукову інформацію та відправляє її, є:

- А) комунікат;
- Б) комунікант;
- В) реципієнт.

Пізнання, результати якого виступають як система понять, законів і теорій – це:

- А) науковець;
- Б) наукове дослідження;
- В) комунікат.

Творчий колектив дослідників різних поколінь, які діють під керівництвом визнаного лідера – це:

- А) науковий факт;
- Б) наукова комунікація;
- В) наукова школа.

Обмін науковою інформацією між ученими і спеціалістами – це:

- А) науковий факт;
- Б) наукова комунікація;
- В) наукова школа.

Вчення про принципи, форми і способи науково-дослідницької роботи:

- А) наукова діяльність;
- Б) науковий факт;
- В) методологія.

Система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю:

- А) теорія;
- Б) наукова концепція;
- В) наукова школа.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Система оцінювання навчальної дисципліни					
Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Структура розподілу балів у ході аудиторно-самостійної роботи студентів (вересень – грудень): 1) усні відповіді на семінарських заняттях з використанням візуалізованих презентацій своїх відповідей – 100 (30) балів (три оцінки на дев'яти семінарських заняттях); 2) індивідуальна робота: – 100 (20) балів; 3) контрольна робота (по темах семінарських занять) – 100 (20) балів; 4) колоквиум (тестові завдання по лекційному матеріалі) – 100 (30) балів; Загальна кількість – 100 балів.				
	Вид контролю	Поточний контроль	Контрольна робота	Колоквиум	Індивідуальне завдання
	Максимальна кількість балів, яку може набрати студент	100 (30)	100 (20)	100 (30)	100 (20)
Вимоги до письмових робіт	Контрольна робота проводиться у письмовому вигляді, має декілька варіантів формалізованих завдань рівнозначної складності, на виконання яких відводиться 45 хвилин. Кожен варіант містить 7 завдань (1 – 2 –теоретичні, 3 – знання термінів, 4–7 – тестові завдання). Розв'язуючи завдання контрольної роботи, студент повинен продемонструвати не репродуктивну, а творчу розумову, креативну діяльність. Критерії оцінки виконання контрольної роботи Оцінка за виконання контрольної роботи виставляється у 100 (20) балах.				
	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень за теоретичне (перше) завдання			

	1-10	У студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація. Не має синтетичного мислення, безвідповідально ставиться до обраного фаху.
	11-20	Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства. Посередньо знає джерелознавчу термінологію і володіє понятійним апаратом, не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичні джерела. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) посередньо оцінювати та інтерпретувати джерела з історії України, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати. Не має синтетичного мислення, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє вдосконалення з низьким рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.
	21-30	Студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен(на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, є незначні помилки (не більше 4). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Вміє класифікувати історичні джерела, але не достатньо їх інтерпретує. Знає наукову термінологію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією; створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і

	31-40	культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Демонструє вдосконалення з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.
		Студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у відсутні помилки (не більше 2). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає наукову термінологію. На високому рівні володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Демонструє вдосконалення з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Індивідуальне завдання з курсу «Теорія і методика наукових досліджень» передбачає підготовку окремих складових студентської наукової роботи.

Структура індивідуальної роботи складається із наступних обов'язкових елементів:

- Титульний аркуш;
- Зміст;
- Вступна частина;
- Список використаної літератури.

Критерії оцінювання індивідуального завдання

Критерії	Бали
Повноцінна підготовка окремих складових наукової роботи з відображенням авторської позиції. При захисті використовує значний обсяг джерел і літератури, висновки самостійні, тези здійснені на високому рівні, студент створив значну кількість роздаткового матеріалу. Демонструє на високому рівні	90-100 балів

	здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, бачить шляхи подолання труднощів, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	
	Обґрунтоване розкриття проблеми. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичної інформації; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Демонструє на достатньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	70-89 балів
	Тема розкрита неповно. Демонструє на посередньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє певне усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	50-69 балів
	Робота суто компілятивного рівня. Студент може репродуктивно відтворити змісту історичних джерел, однак у його відповіді є помилки. Вміє організовувати пошук історичної інформації, але не може її оформити належним чином. Не достатньо використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки завдання. Визначає роль людського фактора в історії, однак без необхідної аргументації.	26-49 балів
	Проаналізовано лише окремий аспект. Захист завдання спрощений, із значними помилками. Не здійснено пошук	1-25 бали

	джерельної інформації. Відсутня будь-яка аргументація. Відсутні самостійні висновки і синтетичні зв'язки. Не здатен використати наявний матеріал для роботи в школі. ІКТ використано недоречно. Не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	
	Завдання не зараховано	0 балів
Семінарські заняття	Тема 1. Організація науково-дослідницької діяльності студента. Тема 2. Основні етапи історичного пізнання. Тема 3. Методологія та методи наукового дослідження. Тема 4. Практика написання наукового дослідження. Тема 5. Підготовка навчально-наукових і кваліфікаційних робіт. Тема 6. Оформлення наукового тексту: цитування і покликання. Тема 7. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Укладання бібліографії. Тема 8. Захист та презентація курсових і дипломних робіт. Тема 9. Етика наукових досліджень. Семінарські заняття покликані утвердити у студентів конкретні знання з дисципліни, розвивати мислення, формувати навички написання наукових робіт, публічних виступів, умінню проводити дискусії на актуальні теми з теорії і методики наукового дослідження. Принципи оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях проводиться за 100 бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставлення балів від «1» до «100». Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, що впливатиме на його підсумкову рейтингову оцінку в кінці семестру. Кожен студент зобов'язаний взяти участь не менше як на одній третині семінарських занять, проведених у групі впродовж семестру. Пропущене заняття або негативну оцінку студент зобов'язаний «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем. При цьому може виставлятися оцінка, а попередня не впливатиме на середній бал студента. Завдання контролю знань студентів під час проведення	

	семінарських занять зводяться до того, щоб: - виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається; - визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення; - виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи; - стимулювати інтерес студентів до предмета і їх активність у пізнанні. Контроль знань студентів під час проведення семінарських занять може відбуватись в наступних формах: - детальний усний аналіз поставлених питань; - вибіркове усне опитування «з місця»; - дискусійне обговорення питань; - індивідуальне розв'язування практичних завдань, проблемних запитань чи завдань; - фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5-10 хв; - письмова (до 30 хв.) самостійна робота по варіантах тощо. Критерії поточної оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») Оцінка «відмінно» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає теорію і методику науково-дослідницької діяльності, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерела з історії України. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом (вміти класифікувати джерельну інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та
--	--

	організаційну структуру). Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем; будує переконливу аргументацію, рецензує відповіді ровесників. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може використати інноваційні технології. Має аналітичне та синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес- конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Оцінка «добре» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною
--	---

	складовою історії, вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерельний історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2-3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора у створенні джерел, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Має певний рівень аналітичного та синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Оцінка «задовільно» ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. Посередньо знає історичну
--	---

термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерельний історичний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Оцінка «незадовільно» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає джерелознавчу термінологію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним

	критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній(я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.
Умови допуску до підсумкового контролю	Належне виконання: 1) змісту питань планів семінарських занять (вересень – грудень). Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій відповідей на семінарські питання. Однак слід пам'ятати, що візуалізована презентація тільки доповнює підготовлену основну відповідь студента (-ки); 2) підготовка індивідуальної роботи впродовж жовтня–листопада. Виконання цих завдань передбачає якісну пошукову працю, творчий підхід до оформлення студентом (-кою) роботи; 3) написання контрольної роботи; 4) здача колоквіуму.
Підсумковий контроль	Підсумковий контроль – залік (грудень): Семестровий контроль у формі заліку передбачає, що підсумкова оцінка (у стобальній шкалі) з навчальної дисципліни визначається як сума оцінок за поточний контроль знань. При обчисленні підсумкового семестрового балу враховується: Поточні оцінки успішності (90–100 – «відмінно», 70–89 – «добре», 50–69 – «задовільно», 1–49 – «незадовільно») – виставляються під час проведення семінарських занять; Підсумкова оцінка за семінарські заняття виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на семінарських заняттях і є середнім арифметичним (<u>заокругленим до сотих</u>) всіх отриманих оцінок за семінарські заняття. Отримані «незадовільні» оцінки враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок.

	Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв’язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником для коригування методів і засобів навчання, так і студентами для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквиум. Поточний контроль може проводитись у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на практичних заняттях та лекціях, у формі виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп’ютерного тестування тощо. Результати поточного контролю враховуються при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. Студенту, який має наукові публікації, виступи на наукових конференціях, бере активну участь в роботі студентського наукового гуртка, був учасником олімпіад, конкурсів з відповідної (чи суміжної) дисципліни <i>за поданням наукових керівників чи керівників наукових гуртків та рішенням кафедри</i> в підсумковий семестровий бал може додаватись максимально 10 балів за участь в науковій роботі (за умови, що підсумковий семестровий бал не перевищує 100 балів).
--	--

ГЛОСАРІЙ

Абстрагування – метод наукового дослідження, який полягає у мисленому виокремленні суттєвих, істотних ознак, аспектів, відношень предмета, процесу, явища.

Аксіоматичний метод – спосіб побудови наукової теорії у вигляді систем постулатів (аксіом) і правил висновку (аксіоматики), що дозволяють шляхом логічної дедукції отримати підтвердження певної теорії.

Аналіз – мислене або практичне розчленування цілого на частини.

Аналогія – метод пізнання, заснований на перенесенні однієї або кількох характеристик із відомого явища на невідоме.

Висловлювання – думка, виражена розповідним реченням, яка може бути істинною чи помилковою.

Гіпотеза – наукове припущення щодо пояснення явища дійсності, яке потрібно довести на практиці та обґрунтувати теоретично.

Дедукція – метод пізнання, заснований на висновках від загального до часткового (особливого).

Детермінізм – вчення про всезагальний об'єктивний закономірний взаємозв'язок і причинну зумовленість явищ соціоприродного середовища.

Дискурс – організація мовної діяльності (писемної, усної), яка пов'язана з певною проблематикою.

Догматизм – спосіб мислення, за яким певне вчення або положення вважають істиною, не враховуючи конкретних умов життя.

Експеримент – метод пізнання об'єктивної дійсності завдяки науково організованому дослідженню, ініціюванню процесів, явищ.

Епістемологія – теорія пізнання. Розділ філософії, в якому вивчаються закономірності й можливості пізнання, відношення знання до відчуттів, уявлень, понять об'єктивної реальності, досліджуються ступені й форми процесу пізнання, умови і критерії його достовірності й істинності.

Закон – необхідне, суттєве, стає співвідношення, що повторюється між окремими явищами.

Ідея – форма відображення зовнішнього світу, що охоплює цілі й перспективи його пізнання і практичного перетворення.

Індукція – метод пізнання, згідно з яким на основі висновків про часткове роблять висновки про загальне.

Конспект – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо.

Кореляція – співвідношення, відповідність, взаємозв'язок предметів або понять; у математичній статистиці – залежність між явищами або величинами, що не має чіткого функціонального характеру.

Курсова робота – робота студента, виконана як підсумок навчання на певному курсі. Сприяє розвитку ініціативи і самостійності, передбачає систематизацію, закріплення і розширення теоретичних знань студента, оволодіння навичками самостійної, теоретичної, експериментальної роботи, роботи з комп'ютерною технікою, користування літературними джерелами тощо.

Магістерська (дипломна) робота – самостійне дослідження, виконане студентом на завершальному етапі навчання в університеті. Є кваліфікаційним документом, на підставі якого Державна екзаменаційна комісія визначає рівень теоретичної підготовки випускника, його готовність до самостійної роботи за фахом, приймає рішення про присвоєння кваліфікації.

Метод – спосіб досягнення мети, сукупність прийомів і операцій теоретичного, практичного освоєння дійсності; спосіб певним чином організованої людської діяльності.

Методологія – вчення про способи організації і побудови теоретичної й практичної діяльності людини.

Методологія науки – вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання.

Моделювання – метод пізнання явищ і процесів, який ґрунтується на заміні, теоретичній або експериментальній, об'єкта досліджень (оригінала) подібним на нього (моделлю).

Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості.

Наукова проблема – конкретне питання, яке виникає, коли наявних знань не достатньо для вирішення конкретного завдання, і спосіб, за допомогою якого можна здобути відсутні знання, невідомий.

Науковий напрям – сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі науки.

Науковий факт – складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей та процесів, на основі яких визначають закономірності явищ, вибудовують теорії, формулюють закони.

Онтологія – вчення про буття, яке досліджує загальні основи, принципи буття, його структуру і закономірності.

Парадигма – сфера вільних ідей як первообраз, зразок, відповідно до якого бог-деміург створив світ сущого, в античній та середньовічній філософії; у сучасному трактуванні – система творчих методологічних й аксіологічних

(цілісних) установок, взятих усіма членами наукового співтовариства за зразок вирішення наукових завдань.

План – система взаємопов’язаних завдань, що визначають строки, порядок і послідовність виконання програм, окремих робіт, операцій; порядок, послідовність викладу матеріалу.

Плюралізм – філософська концепція, за якою буття утворене множиною самостійних, рівнозначних сутностей.

Позитивізм – напрям філософії, представники якого вважають всі істинні знання результатом досліджень спеціальних наук і заперечують пізнавальну цінність філософських знань.

Поняття – форма мислення, що забезпечує пізнання сутності явищ, процесів, узагальнення їх ознак.

Порівняння – метод пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні параметри між процесами, явищами, об’єктами.

Пояснення – з’ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій.

Принцип – вихідний пункт теорії; те, що становить основу певної сукупності знань.

Прогнозування – сукупність засобів і прийомів мислення, що дають змогу на основі аналізу ретроспективних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) даних, а також їх змін у певному періоді часу вивести судження певної достовірності стосовно майбутнього розвитку об’єкта.

Регресія – імовірнісна залежність середнього значення певної величини від інших величини.

Релятивізм – визнання відносності, умовності й суб’єктивності пізнання, заперечення абсолютних етичних норм і правил.

Реферат – доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті.

Риторика – наука красномовства.

Самостійна робота – навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення і оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Синтез – об'єднання раніше виокремлених частин у ціле, в якому протиріччя і протилежність послаблюються або знімаються.

Спостереження – метод пізнання дійсності, який ґрунтується на безпосередньому сприйнятті процесів, явищ, об'єктів за допомогою органів чуття, без втручання в їх буття дослідника.

Судження – розумовий акт, що реалізує ставлення мовця до змісту висловлюваного.

Сутність – головне, основне, визначальне у предметі.

Сцієнтизм – абсолютизація ролі науки, зокрема домінування природничих наук у культурі, духовному житті суспільства.

Теза – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення тощо.

Тема – наукове завдання, що належить до конкретної галузі наукового дослідження.

Теорія – система достовірних знань про дійсність, яка описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі.

Цитата – буквально відтворені фрагменти чужої промови чи статті для підтвердження власного погляду, полеміки з цитованим автором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Академічне письмо: 20 порад щодо написання академічних текстів та представлення результатів дослідження / Віктор Дроздов ; Ізмаїльський державний гуманітарний університет. URL: <https://nuwm.edu.ua/files/240/-/1L7D3wRzUxkeMmPe3Qhp8pEsOjM48K6nu/--20>.
3. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf
4. Зашкільняк Л. Вступ в методологію історії. Львів, 1996. Львів: ЛОНМІО, 1996. 96 с.
5. Кодекс честі ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника». URL: <https://pedagogical.pnu.edu.ua/wp>
6. Оліяр М. П., Русин Г. А., Червінська І. Б. Основи науково-педагогічних досліджень: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2013. 214 с.
7. Положення про запобігання академічному плагіату в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. URL: <http://surl.li/dztjc>
8. Положення про запобігання академічного плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. URL: <http://surl.li/evnhu>
9. Положення про Комісію з питань етики та академічної доброчесності Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. URL: <http://surl.li/emojt>
10. Ревуцька С.К. Курс лекцій з дисципліни «Академічне письмо» / М-во

освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. українознавства; уклад. С.К. Ревуцька. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2018. 81 с.

11. Стефанюк Г.В. Академічна доброчесність в науково-дослідницькій діяльності здобувачів вищої освіти історичних спеціальностей. Педагогічна Академія: наукові записки. №21. 2025. URL:

<https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1251>

12. Стефанюк Г.В. Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти. Методичні вказівки для студентів денної і заочної форм навчання. Івано-Франківськ, 2023. 86 с.

13. Стефанюк Г.В. Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти. Педагогічна Академія: наукові записки. №20. 2025. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/issue/view/22>

14. Стефанюк Г.В. Основи академічного письма. Навчально-методичний посібник. Івано- Франківськ, 2023. 85 с.

15. Стефанюк Г.В. Теорія і методика наукових досліджень та основи академічного письма. Навчально-методичний посібник для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)». Івано-Франківськ: ПНУ, 2024. 144 с.

16. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. К. : Знання, 2006. 307 с.

Допоміжна література

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. К.; Таксон, 2016. 234 с.
2. Бондаренко Г. Історичне пізнання: питання теорії і практики. Луцьк, 1998.
3. Крушельницька О.В. Методологія і організація наукових досліджень. К., 2003.
4. Масинець А. Організація науково-дослідницької діяльності учнів у процесі

- підготовки до конкурсу-захисту МАН. Таврійський вісник освіти. 2014. №2. С.246–250.
5. Мельник Л.Г. Предмет і методологія історичної науки. К., 1995.
 6. Мироненко Л. Формування навичок дослідницької діяльності учнів. *Майстерня вчителя: Додаток до газети: «Джерело»*. 2013. №1. С.2-3.
 7. Мельник Л.Ю., Стефанюк Г.В., Кравчук Н.О. Трансформація академічної доброчесності в умовах широкого доступу до генеративного штучного інтелекту. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №23. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17395253>
 8. Приходько О. Науково-дослідницька робота учня-члена МАН: моніторинг якості. *Українська мова і література в школі*. 2016. №2. С. 48–49.
 9. Рейкін В. С. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Луцьк : Вид-во ПП Іванюк В. П., 2020. 111 с.
 10. Стефанюк Г.В. Академічна доброчесність в науково-дослідницькій діяльності здобувачів вищої освіти історичних спеціальностей. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №21. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17034303>
 11. Стефанюк Г.В. Навчально-наукова діяльність студентів: теорія, методика, практика. Посібник для студентів спеціальності 032 «Історія та археологія» та 014 «Середня освіта (Історія)». Івано-Франківськ, 2022. 161 с.
 12. Стефанюк Г.В. Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №20. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16522362>
 13. Тимошенко Т. В. Академічне письмо / Т. В. Тимошенко, Н. В. Гречихіна. Наукові записки : зб. наук. пр. Кіровоград : КНТУ, 2009. Вип. 9. С.214–219.
 14. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Переклад з англійської. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP. URL: https://academicintegrity.org/wpcontent/uploads/2019/04/Fundamental_Values_version_in_Ukrainian.

15. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2012. 320 с.
16. Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. Київ: Слово, 2012. 352 с.
17. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. К. : Знання-Прес, 2003. 295 с.
18. Шклярський В.І. Методологічні основи наукових досліджень. Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2006. 127 с.
19. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. К., 2016. 61 с.

Студентський путівник 2020-21-27.01.2021-2

[content/uploads](https://pnu.edu.ua/wp-content/uploads)

[https://pnu.edu.ua/wp-](https://pnu.edu.ua/wp-content/uploads)

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти
денної і заочної форм навчання спеціальності
032 Історія та археологія**

Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2025

УДК 94 (477) (093)